

Yüzyıl biterken sosyal bilimlerde büyük teoriler*

26 Ekim 1993

Konuşmacılar:

Kürşat Bumin, Nail Satlıgan, Seyfettin Gürsel

Kürşat Bumin- Toplantının konusu bildiğiniz gibi, “*Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimlerde Büyük Teoriler*”. “Sosyal bilimler” olarak adlandırılan bilimler üzerine Batı’da uzun zamandır bir tartışma sürüyor. Kimi yazarlar ABD’deki üniversitelerde sosyal bilimlerin değerlendirilmesini eleştiriyorlar. Kimi Avrupalı yazarlar da -Todorov gibi- “sosyal bilimler” şeklinde bir adlandırmaya bile karşı çıkıyorlar. Todorov, bu adlandırmanın geçen yüzyılın bilim anlayışının izini taşıdığını söylüyor ve bu sınıfa sokulan bilimlerden, eskiden olduğu gibi “moral ve politik bilimler” olarak söz etmenin daha uygun olacağını savunuyor. Çünkü: Geçen yüzyılın sonlarında hızla yükselen doğa bilimleri, kendilerine kültürü konu edinen bilimleri de çok etkilemiş ve bu bilimler de doğa bilimleri gibi kendilerini değerlerden (ideolojilerden) sı-

*Kaynak: *Teorinin Aynasından Görünen Pratik: Sosyal Bilimler. Sali Toplantıları 93-94. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 1995.*

yırarak olgulara yönelmiştir. Tabii ki, burada sorulması gereken soru, “moral ve politik bilimler” olarak adlandırılan bilimlerin kendilerini nereye kadar diğerlerinden uzaklaştırabilecekleri ile ilgilidir. Todorov bunu imkânsız görmektedir ve ben de bu görüşü paylaşıyorum. Bu tespitten hareket ederek, tarih, ekonomi, politika, antropoloji gibi bilim alanlarında oluşturulan “büyük öğretilerin de ne derece “bilimsel”, ne derece değer yargılarından uzak” olabileceği de gündeme gelmiştir. Yine bu çerçevede geliştirilen kültür ve kültürler ayrımı, bu yeni yaklaşım üzerine oturan uygarlık anlayışları, ve tabii “büyük öğretiler” de üzerinde epeydir konuşulan konular olmuştur.

Bu tür tartışmaların Türkiye’de yoğun yaşandığı söylenemez. “Sosyal Bilimler”in bu tartışmalar ışığında ülkemizde de kendini gözden geçirmesi genelde gerçekleşmemiştir. Ayrıca ülkemizde, “sosyal bilimler” kendini ne kadar “doğa bilimleri”nin yanına -hâlâ!- yerleştirmeye kalksa da bu anlayış bilim çevrelerinde bile taraftar bulmamıştır. Buna en iyi örneklerden birisi TÜBİTAK’a hakim görüştür. Örneğin TÜBİTAK kurumu bir bilimsel araştırma kurumu. Şimdiye kadar vermiş olduğu burslar, destekleme bursları tamamen biyoloji, fizik gibi exact bilim dediğimiz bilimlere veriyordu, fakat bu son dönemde SHP’nin koalisyonuna girmesiyle bir de sosyal bilimler bölümü açalım diye bir gayret oldu. Fakat bana söylendiğine göre, o dönem koalisyonun ortağı olan fizikçi profesör, sosyal bilimlerden bahsederken, her zaman olduğu gibi yine gülümsüyormuş, bilmiyorum artık ne derece doğru. Sosyal bilimler, Türkiye’de birçok bakımdan iyi bir durumda değil. İsterseniz bunun nedenini biraz açıklamaya çalışayım. Bir kere Avrupa’da anlaşıldığı biçimde sosyal bilimler sınıflamasına girebilecek bilimsel çalışmalar bence Türkiye’de -tabii istisnaları saymıyoruz- genelde tutturulamadı. Büyük ölçüde sağduyunun bize zaten vermiş olduğu veya sağduyu sahibi bir insanın zaten anlamakta olduğu birtakım şeyleri, sosyal bilimler, bilimsel birtakım iddialar olarak veya hakikatler olarak bize sunmaya çalışmaktalar. Bugün baktığımız zaman Türkiye’de birçok üniversitede sosyoloji bölümü var, -herhalde Türkiye’deki sosyologların sayısı köylülerin sayısına yaklaşmış durumda!- ama yapılan çalışmalar, ne derece doyurucu? Mesela şöyle bir çalışma: Gecekonduya gelindiği zaman, gecekonduya gelen ailelerin aile dayanışması acaba zayıflar mı, zayıflamaz mı? Şimdi, sağduyu sahibi bir insan bir bilime, yani sosyal bilimlere başvurmadan hemen bunun altından kalkabilir ve bunun pekâlâ böyle olduğuna zaten sağduyuyla cevap verir! Fakat Türkiye’de sosyal bilimler, büyük ölçüde sağduyunun bize zaten açık olarak belirtmiş olduğu noktaları, bu “hakikatleri” birtakım alan araştırmalarıyla bize sunan bilimler haline geldiler. Bu bakımdan, bana sorarsanız

sosyal bilimler Türkiye’de, genelinde söylüyorum hep, büyük bir felaket içindedir. Gerçekten, kendisi de yaptığına inanmamaktadır ve dolayısıyla toplum da onların ne yaptığını pek iyi anlamış durumda değildir. Çünkü en başta sosyal bilimin bir toplumu o topluma anlatmak gibi bir kaygısı olması lazımdır. Oysa bu kaygı yoktur. Bugün Türkiye’de bir de şu felaketle karşı karşıyadır sosyal bilimler: Sosyal bilimlerin içinde yer alan önemli bir bilim de ekonomidir. Ancak Türkiye’nin gelmiş olduğu durumda ekonomi de giderek “işletme” ile özdeşleştirilmiştir ve bunun da bilimle ilgisi yoktur. Bu gelişme tabii yalnızca Türkiye’ye has bir şey değil. Bu konuda Amerikalı bir yazar, Alan Bloom’un çok iyi belirttiği gibi, söylendiğine göre Amerikan üniversitelerinde de böyle olmaktadır. Ekonominin yerini işletme denen ve bilim olmayan bir teknik almıştır. Bunun da en iyi delili şimdiki koalisyonun başında olan hanımefendinin ne kadar bilim adamı olduğu üzerindeki yargımızdır.

Nail Satlıgan- Zaten kadın.

K.B.- Ona ben katılmıyorum. Ne demek “zaten kadın”? Ben böyle bir şey söylemedim. Biz şimdi bilim adamlığından bahsediyoruz, seksini söz konusu etmedim.

N.S.- Ben anti-feminist bir vurgu yapmak istemedim, tam tersine siz bilim adamı diye bahsettiniz Tansu Çiller’den.

K.B.- Bilim kadını mı demek lazımdı?

N.S.- Tanım gereği bilim adamı olamaz.

K.B.- Benim bir türlü dilim alışamadı. Bilim kadını diyemiyorum.

N.S.- Yetersiz bilim kadını olabilir ama kadınlığını inkâr etme.

K.B.- Avrupalılar da bilim kadını demiyorlar.

N.S.- “Scientist” diyorlar.

K.B.- Evet, ben kaldığım yerden devam ediyorum. Söylediğim gibi, bugünkü durum çok kötü, fakat şimdi, Türkiye’nin durumunu bir kenara bırakıyorum, çünkü Türkiye genelde her şeyin karikatürünün yaşanmış olduğu bir ülke. Gerçekten, Alan Bloom bugün Amerikan üniversitelerinde sosyal bilimin nasıl gerilediğini bize çok güzel anlatıyor. Fakat bundan kal-karak Türkiye’de de aynı şeylerin yaşandığını söylemek de o kadar haklı değil. Hep söylediğim gibi, bizde yaşanan, büyük ölçüde, her şeyde olduğu gibi, karikatürdür. Şimdi, sosyal bilimlerden, hangi soruya cevap vermesi beklenmelidir? Sosyal bilimler, bana sorarsanız, “iyi yaşam nedir?”e, yani Socrates’ten beri var olan bir soruya cevap vermek durumundadır. Fakat bu

soru hemen değerler planına kaçmaktadır ve değerlerden uzak durarak, genel olarak da ideolojiden uzak durarak bu soruya cevap vermek mümkün değildir. Oysa biraz önce söylediğim gibi sosyal bilimlerin de dünyadaki genel gidişi tamamen kendisini doğa bilimlerine benzetmek yolunda olmuştur, bu da onun için büyük bir talihsizlik olmuştur. Bana sorarsanız, bu konuda ben, tarafım ya da taraf olan insanları, düşünürleri tutuyorum. Historisizm-tarihçilik, rölativizm-görecilik, bütün bunlar sosyal bilimlerin içine girdiği zaman bütün bunlar bizi değerler planından uzaklaştırıp, insanı bir madde gibi, dış dünyada incelediğimiz bir olgu gibi incelemeye bizi davet etmiştir. Bundan da bence sosyal bilimler çok kârlı çıkmamıştır. Evet, isterseniz ben şimdi burada sözümü kapatayım. Arkadaşlar nasıl devam edecek? Onlara vereyim sözü.

N.S.- Alfabetik sıraya göre mi, Topolojik sıraya göre mi?

K.B.- Ben alfabetik başladığıma göre...

Seyfettin Gürsel- Sanırım, Nail en son konuşmacı olmayı ısrarla tercih etti. Çeşitli taktiklerle, belki de benim ne söyleyeceğimi düşünüyor, ona göre karşı çıkmak üzere böyle bir hazırlık içine girdi.

Kürşat genel bir giriş yaptı sosyal bilimlerin daha çok metodolojisi, daha doğrusu iddiaları ve Türkiye'deki durumuyla ilgili. Ben konuyu daha çok politikaya çekme pahasına, ki amacım burada politikayla ilgili konuşma yapmak değil ama, belki sizlerin de buraya gelirken çok merak ettiği iki tane temel soruya cevap aramak üzere konuşmayı sürdürmek istiyorum. Aslında panelin konusu çok iyi saptanmış bir konu. Bu konu neden çok iyi saptanmış bir konu? 19. yüzyılda oluşan ve 20. yüzyılın da gerek düşünce gerekse siyasal tarihine damgasını vuran ve büyük ölçüde belki de 20. yüzyılın tarihsel olarak da şekillendirmesine katkıda bulunmuş büyük sosyal teoriler bu yeni yüzyılın eşiğinde ne durumdadır? Hâlâ açıklama güçlerini ve toplumlarda siyasal dinamizmi etkileme güçlerini koruyorlar mı? Yoksa bu teoriler bütünüyle ömürlerini tükettiler ve 21. yüzyıla belki de büyük sosyal teoriler olmaksızın mı gireceğiz? Bu iyi bir şey midir, kötü bir şey midir? Yani bugüne kadar büyük pusulalarımız vardı, sadece bunu sol veya sağ olarak söylemiyorum ama genelde, hakikaten büyük sosyal teoriler aynı zamanda birtakım siyasal doktrinlerin de temelini teşkil ediyorlardı. Adeta bir pusula oluşturuyorlardı. 21. yüzyıla pusulasız mı gireceğiz? Bu soruya kesin yanıtlar vermek mümkün değil, ben ancak kendi adıma bu sorulara nasıl yanıt veriyorum, bunu sizlere aktarmaya çalışacağım. Bana sorarsanız, bu büyük konuyu, Marksizm ve liberalizme, yani bu iki büyük sosyal teoriye

indirgeyebiliriz gibime geliyor. Elbette daha da uzun bir liste sunmak mümkün olabilir, ama son tahlilde bana öyle geliyor ki esas büyük çatışma bu iki genel akım arasında oluştu. Bu büyük teoriler hepimizin bildiği gibi 19. yüzyılda tarih sahnesine çıktılar, o yüzyılda olgunlaştırıldılar, kurucuları o yüzyılda yaşadı ve öldü ve 20. yüzyılda da bu teorilerin sürdürücüleri, ya da teorileri eleştirel bir gözle yeniden kurmaya çalışan çömezleri çıktı. Şimdi ben hemen belki de sonunda söylemem gerekeni başında söyleyeyim: Şahsen ben bu büyük serüvende, sosyal bilim ve siyasal doktrin serüveninde işe Marksizm tarafından başladım. Çok uzun yıllar hem Marksizmi anlamaya, sindirmeye, hazmetmeye çalıştım, hem de aynı büyük bir inançla Marksizmin hakikaten toplumu açıklayabildiğini, tarihi açıklayabildiğini düşündüm ve liberalizmle de doğrusu çok fazla ilgilenmedim. Yani baştan bilimsel bir tercihle yaklaşmadık konuya. Gençliğimizde sizlerde de olduğu gibi, önce siyasi tercihle olaya başladık, siyasi tercih bizi Marksizme götürdü doğal olarak. Sonra bu tercihin içinde bir önyargıyla, liberalizmin nasıl olsa yanlış olduğunu daha baştan kabullenerek en azından bir 15 yılı tartış-masız, kendi kendimize şüphe sorularını hiç sormaksızın geçirdik. Ama bugün tekrar geriye dönüp bu konulara baktığımda, açıkçası ben, yanıldığımız kanaatindeyim. Tabii bu Marksizmin objektif bir değerlendirmesini yapmamıza engel teşkil etmemeli. Marksizm ne ölçüde tümüyle yanlıştı, buna öyle çok kolay evet cevabı verilmesinden yana değilim, keza liberalizm Marksizmden çok mu üstündü sorusuna da kolay bir evet bana şu anda mümkün gözüküyor. Ama, her şeye rağmen terazinin birer kefesine bu iki teoriyi koyduğumuz zaman ben liberalizmin daha ağır bastığı kanaatindeyim. Marksizmle tanışalı ve bu işlere kafa yormaya başlayalı şöyle bir 25 yıl herhalde geçti. Bu 25 yılın sonunda benim vardığım nokta bu. Ama bana öyle geliyor ki liberalizm 21. yüzyıla girerken, Marksizmin toplumu açıklama ve tarihi gelişimi öngörme iddiasını taşımaktan yoksundur. Kaldı ki belki de liberalizmin üstünlüğü (bunu tartışmaya açmak lazım) belki Marksizm kadar bu iki konuda iddialı olmamasından kaynaklanıyordu. Bunu sanıyorum burada sizlerle tartışmakta yarar var. Marksizm neden 21. yüzyıla geçemeyecek? Nedenini bize biraz da tarih gösterdi. Şimdi Marksizmi burada uzun uzun anlatacak ne vaktimiz var ne de zaten böyle bir ders vermek için buraya geldik; burada herkesin asgari ölçüde bu iki büyük sosyal kuramı bildiği varsayımından hareketle ben sonuca gitmeye çalışacağım. Marksizm bildiğiniz gibi kapitalizmin işleyişi ile ilgili bir kuramdı. Kapitalizm nasıl işliyor? Bunun dinamiği nedir? Hangi dürtüler kapitalizmi bir süreç şeklinde geliştiriyor ve bu süreç nereye varabilir? Bu sorulara cevap veren bir teoriydi. Daha doğrusu

teorinin bir kısmı bu sorularla ilgiliydi. Bir kere Marksizmin kapitalizmin işleyişiyle ilgili öngörülerinin doğrulandığını söylemek mümkün değil. Bırakalım mutlak yoksullaşma olgusunu, sermayenin temerküzü bir yanda, öbür yanda proleteryanın giderek gelişmesi, yani ücretli işçi kesiminin gelişmesi, bu işçi kesiminin de mutlak olarak değil ama göreceli olarak yoksullaşması, yani zenginleşen kesime göre daha yavaş bir biçimde refahının artması, bunun da aslında uçurumu kapatmaya yetmemesi, (göreceli yoksullaşmadan sanıyorum bu kastediliyordu) sonucunda kapitalizmin aslında tıkanacağı, büyük bir bunalım sonucunda kendi ömrüne, tarihi ömrüne son vermek durumunda kalacağı öngörüsünün gerçekleşmediğini bugün hepimiz görebiliyoruz. Daha farklı bir temelde daha büyük bir sorunun ortaya çıktığını söylemek mümkün. Dünyadaki kıt kaynaklarla nüfusun çoğalması ve ihtiyaçların çelişki, sanıyorum 21. yüzyıla daha çok damgasını vuracaktır. Marksizm hiç kuşkusuz 19. yüzyıldaki kapitalizmin özelliklerini ana hatlarıyla kavrayabilmişti, yakalayabilmişti ve o dönemdeki kapitalist gelişmeyi açıklayabilen en iyi kuramlardan bir tanesiydi. Ama bugün 1990'lı yıllara geldiğimizde toplumu ve tarihi etkileyecek sorunun bu söylediğim çelişki olmaktan çok, dünyadaki kıt kaynaklarla, artan nüfusun artan ihtiyacı ve bir yanda gelişmiş ülkelerdeki refah düzeyiyle buna öykünen, gelişmeye çalışan ülkelerdeki milyarlarca insanın talep ettiği kaynaklar arasındaki çelişki olacağını söylemek mümkündür. Gelişmiş ülkeler ve o gelişmiş ülkelerde ücretli çalışan işçilerin veya başka işlerde çalışan kişilerin refah düzeyinin süratle yükseldiğini görüyoruz, ama buna karşılık, çok tipik bir uç örnek vermek amacıyla söylüyorum, Afrika'da tarihi olarak bir geriye gidiş, muazzam bir yoksullaşma ve yoksullaşmanın ötesinde en asgari hayatı idame ettiremeyecek kadar büyük bir sosyal, çevresel, ekonomik sorunla karşı karşıyayız. Bir büyük kıtada, Asya'da da benzeri ülkeleri bulabiliriz. Peki, aslında Batı kültürünün, Batı uygarlığının geliştirdiği, oluşturduğu maddi dünya genişleyebilecek midir? Yani dünyadaki bütün insanlar en ileri batı uygarlığına, gelişme düzeyine sahip ülkeler kadar olmasa bile o uygarlığın en alt düzeyindeki ülkeler kadar bir maddi refah düzeyine sahip olabilecek mi? Bence 21. yüzyılın temel sorunu bu olacaktır. Çünkü düşünün Hindistan bir milyar, Çin bir milyar iki yüz milyon; bu iki milyar iki yüz milyon insan 30 yıl sonra, Amerika demeyelim ama en azından Yunanistan'daki adam başına düşen araba sayısına sahip olabilir mi, olmalı mı? Bence bu sorulara şu anda ne Marksizmle bir yanıt bulmamız mümkündür, ne de liberalizmle. Gerek Marksizm gerek liberalizm, 19. yüzyılda, doğanın ve kaynakların makineleşme ve teknolojik gelişme sonucu sonsuz biçimde kullanılabilceği

ve dolayısıyla insanlara maddi refahın hiç kesintiye uğramaksızın ve düzenli bir biçimde arttırılarak sunulabileceği temelinde gelişmiş kuramlardır. Marksizm de aslında o dünyanın bir parçasıdır.

K.B.- O zaman istersen ben burada araya gireyim. Benim burada başlarken söylediklerimle ilgili olarak, bu uygarlık anlayışının -Marksizm de bunun içinde diyorsun herhalde- toplumsal bilimlerle -biz Aydın Uğur'un koyduğu başlığı arada bir hatırlayalım da- ilişkisi nedir? Toplumsal bilimlerin gelişmesinde bu uygarlık anlayışının bir reddi var diyebiliriz herhalde. Özellikle burada bir tarih konacak olursa, Strauss'un UNESCO'da ırk ve tarih üzerine yapmış olduğu ünlü konuşması, yani kültürlerin (Batı'ydı, Afrika'ydı, Asya'ydı) hiçbir zaman bir hiyerarşiye tabi tutulamayacağını açıklaması, bütün kültürlerin kendi içinde, değerli olduğu yolunda bir anlayış. Biraz önce sen, 3. dünyacılık kayboldu dedin. Ama bence kaybolmadı. Çünkü bugün tartışılan, Batı uygarlığının emperyalizmine veya despotluğuna karşı savunulan -sosyal bilimleri de fevkalade etkilemiş olan- bu görüşler, bir bakıma 3. dünyacılığın bu alandaki izleri olarak değerlendirilebilir. Yani tek bir kültürden değil de kültürlerden söz etmek mümkün. Bu anlayış önce tarihçiler ve etnologlar arasında taraftar buldu. Ama bugün bir kavga var ki, o da meşru bir kavga bence. Bütün bu kültürlerden bahsederken acaba bir rölativizmin içine düşüp, bir büyük kültürü çok mu ihmal ediyoruz? İlerlemeci ve insanları selamete taşıyıcı bir öğreti olarak kendini sunan bu kültürün eleştirilmesi ve dediğim gibi kültür yerine kültürlerin çıkması bugün sosyal bilimlerde çok tartışılıyor. Ancak bu çok kültürden bahsedilirken, bu görelilik hâkimken acaba tek kültürün çok mu hakkı yeniyor? Yani bütün kültürlerin bu biçimde hakkını vermek gerekir mi? İstersen oraya da bağlayabilirsin konuşmanı, yani bütün kültürler aynı derecede bir değeri hak ediyorlar mı yoksa onların içinde Batı'nın yapmış olduğu gibi bir hiyerarşi kurmadan, yani sömürgecilikten kalma, etno- sentrizmden kalma bir hiyerarşi değil ama "bir kültür" diye bir şeyden büyük harfle bahsetmek mümkün mü, değil mi? Çünkü rölativizmin de getirdiği büyük tehlikeler var, yani her kültürün kendi içinde anlaşılması gerektiği ve o kültürün değerlerinin başka bir kültürden kalkarak değerlendirilemeyeceği türünden büyük tehlikeler var. Mesela insan hakları konusu. Sanıyorum, biraz sonra geleceğiz, insan hakları konusunda Marksizm'den söz edeceğiz. Bana sorarsan Marksizm'in tıkanması bir bakıma bu alanda oldu. Marks'ın, liberalizmin insanı tamamen soyut bir insan olarak nitelemesine karşın bizi somut insandan -işçilerden- söz etmeye çağırmasını insan hakları açısından eleştiren yorumlara katılıyorum. Hindistan'daki gelişmeyi incelerken, "Hindistan'da sömürgecilik var,

çok kötü, ama sonuç olarak gene de Hindistan'da olan şey hayırlı bir şeydir" diyordu. Çünkü, sonuç olarak tarihin doğru çizgisine doğru bir gidiştir şeklinde yaklaşıyordu.

S.G.- Şimdi Marksizm'in diğer bir önemli boyutu siyasal boyuttu ki bu, iktisadi kuramın temel çelişkileriyle, genel olarak kapitalizmle yakından ilgiliydi; tabii sınıf savaşını kastediyorum. Sınıf savaşı da hiç kuşkusuz Marksizm'in açıklama gücüyle ilgili hanesine pozitif olarak yazılması gereken bir olay. Kapitalizmin geliştirdiği, 19. yüzyıl dünyası ve 20. yüzyıl sınıf çatışmalarının ve sınıf çelişkilerinin şekillendirdiği bir tarihi dönem oldu. Bunu hiç kimse yadsıyamaz. Burada da Marksizm'in liberalizme oranla bir üstünlüğü vardı, bunu da kabul etmek durumundayız. Ama kapitalizmin Batıdaki, klasik toplumdaki gelişmesi, bu sınıf savaşının üstünde yükseldiği sosyal temelleri de oldukça yıprattı, belirsiz bir hale getirdi. 19. yüzyıldaki gibi, örneğin Marks'ın "Fransa'da Sınıf Savaşları" adlı kitabında büyük bir yetkinlikle analiz ettiği türden toplumsal yapılar, o netlikte bir sınıfsal yapı ve sınıf çatışması, sınıf çelişkisi, 21. yüzyılda en azından bu sözünü ettiğim toplumlarda yer almayacaktır. Bu toplumlarda bugün sınıf çatışmasının ya da sosyal, ekonomik çelişkilerin yerine çok farklı çelişkilerin oluştuğunu görüyoruz. Örneğin kültürel çelişkilerin, çok şaşırtıcı bir biçimde sınıf çatışmasının önüne geçtiğini gözlemliyoruz. Bir Yugoslavya'da 30 yıl sosyalizmle giderken, parçalandığı gün sadece Katolik veya Ortodoks veya Müslüman olduğu için birbirini boğazlayan ve katleden işçileri, daha doğrusu halkların birbirlerini boğazlar hale getirilebildiğini görebiliyoruz. Bu basit bir örnek, daha sofistike pek çok ülkeden söz ederek bu örnekleri çoğaltabiliriz. Sonuç olarak 21. yüzyılda, artık 19. yüzyılda, hatta 20. yüzyılın çok büyük bir kesiminde kendini göstermiş olan, toplumun devinmesinde başat rol oynamış olan sınıf çelişkileri, sınıf çatışmaları o kadar önemli olmayacak ve giderek etkilerini kaybedecekler.

K.B.- Saatime bakıyorum, istersen söyleyeceklerini ikinci tura sakla, Nail Satlıgan'a söz verelim.

S.G.- Marksizm'le ilgili bir konuya daha değinmek istiyorum. Sosyalist sistem Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliğinde çöktü. Çin de çok farklı süreçlerden geçerek bir yerlere doğru gidiyor. Nereye gideceği ayrı bir tartışma konusu ama, bu sistem çöktü. Şimdi çöküşünün nedenlerini tartışacak değilim. Ama şunu söylemekle yetinmek istiyorum. Marx zaten hiçbir zaman böyle bir sistemin doğacağını düşünmemişti ve öngörmemişti. Marx'ın kafasında, çok ilerlemeci bir çerçeve içinde, en gelişmiş kapitalist ülkelerde, belli bir olgunluktan sonra sosyalist sistemin kurulacağı düşüncesi vardı, te-

orisi tümüyle bunun üstüne dayanıyordu. Sonradan Sovyetler Birliği'ndeki, daha doğrusu Rusya'daki zımni bir durum, de facto bir durum Marksist teoriyi Leninist bir tezgâhtan geçirerek, aslında bir ölçüde çarpıttı. Yani oradaki durumu açıklayıcı, neden daha az gelişmiş bir ülkede de olabilir'i açıklayıcı bir kuram ilave edilmek istendi. Bir de, ortaya bir rejim çıktığına göre, onun da sistematize edilmesi lazımdı, sistemin tarif edilmesi lazımdı, üstünlüğünün teorik olarak anlatılması lazımdı.

Bununla ilgili birçok kuram geliştirildi, bunlar tümüyle çöktü. Bunun yürümediği çok açık seçik ortaya çıktı ve dolaylı olarak belki denebilir ki aslında Marx haklıydı. Böyle bir şeyi öngörmemesi, yani az gelişmiş birtakım yerlerde sosyalizmin kurulacağını hiç düşünmemiş olması da onun bu açıdan haklılığını gösteriyordu. Liberalizm (burada bitiriyorum, nasılsa bir tur daha atarız.) neden şu anda daha üstün gözüküyor? Öyle çok açıklayıcı bir teori olduğu için değil, belki de sırf bu nedenle daha üstün kaldı. Liberalizm, bir yerde kapitalizmin işleyiş kurallarını Marksizm'den daha doğru bir şekilde kurmuş olmalı ki bugün kapitalist sistem hâlâ ayakta ve kapitalizmin, en azından liberalizmin öngördüğü ölçüde, yani piyasaya dayalı bağımsız firmaların yarıştığı ve sadece bu dinamik sadesinde teknolojinin de geliştiği, kalitenin arttığı bir ekonomik düzenin daha fazla maddi refah sağlayacağına dair iddiası, en azından, birinci (söylediğim dünyadaki kıt kaynaklarla ilgiliydi) söylediğimi hariç tutmak kaydıyla, Batı uygarlığındaki ülkelerde hakikaten bu şekilde cereyan etti ve bugüne gelindi. Bu açıdan, daha üstün gibi gözüküyor. Burada hiç sağ sol demedim, Marksizm liberalizm dedim, orada bitiriyorum. Çünkü biz Türkiye solunda bir yanılığın daha yaşadık, çok uzun yıllar haberimiz bile olmadı. Biz zannettik ki liberalizm hep sağdır, sol ise hep Marksizmdir. Oysa piyasa ekonomisinin en büyük kuramcısı, 19. yüzyılda bu işin temelini atan, genel denge kuramını geliştiren ünlü İsviçreli iktisatçı Walras'ın sosyalist parti mensubu olduğunu aranızda kaç kişi biliyor? Keza liberal ekonomi içinde yer alan Wicksel'in sosyalist, yani Marksist olmayan sosyalizmin mensubu olduğunu neden sonra öğrendik. Ayrıca sosyalist olmasa da kapitalizmin dinamiği üzerine kafa yormuş pek çok farklı düşünür olduğunu biliyoruz bugün. Weber'in kapitalizmin dinamizmiyle ilgili geliştirdiği etik protestan kuramı da bu bağlamda anılmaya değerdir. Keza Schumpeter 10. yüzyılın başlarında Marx'la liberalizm arasında kalmıştır, biraz farklı bir kişiliktir. Bugün Schumpeter'e doğru bir dönüş vardır. Batı dünyasında da sosyal bilimlerde dünyasında da. Çünkü Schumpeter'in; kapitalist girişimcinin yıkıcı gücü yatırımın hem yıkıcı, hem yaratıcı gücüyle ilgili geliştirdiği kuramın, kapitalizmin dinamiğini özgün bir biçimde

açıklamış olduğunu görebiliyoruz ve bugün Schumpeter Batı'da yeniden okunmaya başlanan, yeniden üzerinde yazılmaya başlanan önemli bir iktisatçı sosyal kuramcı olarak karşımıza çıkıyor. Sözümlü burada bitiriyorum, epey konuştum, ikinci turda tamamlarız.

K.B.- Ben konuşmanın başında söylemiştim, -Todorov'dan nakledeken- yani sosyal bilimlere yine eskiden olduğu gibi moral ve politik bilimler olarak adlandırmak. Bu bilimlere doğa bilimlerine yaklaştırmamak. Marx'ın yorumlarında bu tür bir yan var. Kapitali Darwin'e ithaf etmek istemesinden, Rusya'da yayınlandığı zaman yazmış olduğu birtakım yazılara kadar bunu görebiliyoruz. Marx'da bir de moralin altını çizen yan var. Marx'ı iyi anlamda bir moralist olarak gören düşünürler de var. Marx'ın bu yönü birçok düşünürü fevkalade heyecanlandırmıştır. Ben de kendimi onlara daha yakın görüyorum. Dolayısıyla sosyalizmin bilimsel olarak adlandırılmasında, doğa bilimlerindeki o kesinliğe, bu bilimlerin insanları hayran bırakan yöntemine bir yaklaşma çabası var. Marksizm'in senin için hangi yönü daha ağır basıyor? Bunu da cevapların arasına alırsan iyi olur. Yani Marksizm bir bilim mi sosyal bilim olarak, yoksa moral ve politika olarak başka bir disiplin mi?

N.S.- Bence Marksizm hem bir toplumsal bilimdir, günümüze dek oluşturulmuş tek birleşik toplumsal bilim çabasıdır, hem de ahlakî bir harekettir, toplumsal bir harekettir. Hatta toplumsal bilim olmadan önce bir ahlaktır, bir etik ilkesidir. Marx'ın bütün bilimsel serüvenine ve çabasına yol gösteren ve ona başlangıç noktası olan temel kabul şudur gibi geliyor bana: Ezilenlerin ve sömürülenlerin yanında olmak. Bir ayrıntı, (onu unutabilirim kendi konuşmam içinde): Kapital'in Marx tarafından Darwin'e ithaf edilmek istenmesi diye bir şey doğru değil. Burada ben Ahmet Tonak'ı görüyorum, o bu konunun uzmanıdır. Yazısı da var, belki tartışmalar sırasında söz alır ve konuya açıklık getirir.

K.B.- Kapital'in Rusya'da yayınlanması ile ilgili olarak yazmış olduğu mektuplaşmayı biliyorsun. Düşüncesini doğa bilimlerine ne kadar yaklaştırdığını, kendi açıklamasının aslında doğa bilimlerine benzer bir açıklama olduğu üzerindeki ısrarı...

N.S.- O şununla ilgili diye düşünüyorum ben: Marx, bir toplumsal bilimci olarak bilimlerin genel standartlarına uyma konusunda azami çaba göstermiştir.

K.B.- İşte felaket burada! Yani bir sosyal bilimi doğa bilimlerinin arkasına takmak, bunun sosyal bilimler için hiç de hayırlı olmadığı söyleniyor. Benim tartışmak istediğim bu, daha doğrusu, sana sormak istediğim bu. Tabii

ki o zamanın yükselen bilimleri doğa bilimleri, dolayısıyla da sosyal bilimlerde kafasını o tarafa çeviriyor ve biz de keşke onlar gibi olsak ne kadar güzel çalışıyor fizikçiler, bizim de keşke hakikatlerimiz onlar gibi tartışılmaz olsa gibi bir dilek var. Bu dileği anlamamak mümkün değil.

N.S.- Marx'ta böyle bir dilek olduğunu sanmıyorum. Bu fiziğe benzetme vs., bu daha ziyade toplumun doğaninkilerden farklı hareket yasalarını keşfetme ve formüle etme çabasını temsil eder.

Ama toplumun hareket yasalarının, doğanın hareket yasalarından nitelikle farklı olduğu, yine Marksizm'in ön kabullerinden birisidir. Dolayısıyla toplumsal bilimleri doğa bilimleri içinde massetme çabası, güdüsü hiçbir şekilde Marksizm'e atfedilmez. Marksizm içinde ortaya çıkan birtakım deformasyonlara atfedilebilir. Stalinizme, Lissenkoculuğa vs. Ama bunlar bence, Marksizm uygulayarak değil, Marksizm'in ilkelerini çiğneyerek ortaya çıkmış kuramlardır. Buraya fırsat bulursak geliriz. Bugünkü toplantının konusuna ilişkin ayrıntılı açıklama bugünkü ilanda çıktı -o ilanı okumak istiyorum, birkaç satırdan ibaret, büyük başlık şöyle: *"20. yüzyıl makro kuramlar açıklayabilir mi?"* Altında şunlar yer alıyor: *"Makro-teoriler gerçekliği açıklama güçlerini ne ölçüde sürdürüyorlar? Sosyal sistemi anlamak için tek bir makro-kuram yeterli mi, yoksa birbirini tamamlayan bir dizi mikro-kuram mı olmalı?"* Bu hafta salı toplantısında konu: *"Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimlerde Büyük Teoriler."* Şimdi buradan bir kere şunu çıkarıyorum; Makro-teori, makro-kuram sözüyle büyük teori sözü eş anlamlı kullanılmış. Şimdi, bu iki kavramı birbirinin yerine ben de kullanacağım ve büyük bir sakınca görmüyorum. Ama toplumsal bilimler tartışmalarına İngiliz dili emperyalist bir biçimde hakim oluyor esas olarak. Biliyorsunuz, iki terim söz konusu; bir tanesi büyük teori yani grand theory, bir de büyük anlatı var (İngilizce telaffuzuyla grand narrative) vs. Bir de akademik iktisat içinle bir mikro-iktisat/makro-iktisat ayrımı vardır, temel tahlil birimlerinin ölçeği ile ilgili bir ayrımdır bu, burada kastedilen o değil. Yani toplumsal gerçekliğin olabildiğince geniş bir alanını kucaklamaya ve teorileştirmeye yönelik çabalar, söz konusu tarih yazıcılığıysa, tarihi bir bütün olarak açıklamaya çalışan kuramsal çabalar, yoksa tarihin ve coğrafyanın belli bir noktasındaki, belli bir olayı açıklamakla, kendini baştan sınırlayan kuramlar değil, kastedilen bu. Şimdi bu sorulara ben, kısa kısa kendi cevaplarımı aktarayım, ondan sonra da bu cevaplarımı gerekçelemeye çalışacağım. Makro-teoriler gerçekliği açıklamadaki güçlerini ne ölçüde sürdürüyorlar? Ben şunu söyleyeceğim: Büyük teori adına layık tek teorik çaba, tek teorik perspektif olan Marksizm, gerçekliği açıklama gücünü artan ölçüde sürdürüyor.

19. yüzyılda Marksizm'in, kapitalizmin gelişme eğilimlerine ilişkin olarak formüle ettiği bütün öngörüler bugün doğrulanmış durumdadır. O anlamda Seyfettin'den ayrıldığım bir noktanın altını çizeyim. Marksizm 19. yüzyılda kurulmuş olmakla birlikte esas olarak bir 19. yüzyıl teorisi değildir, bir 20. yüzyıl teorisidir. Bugünkü dünya Kapital'de resmedilen manzaraya çok daha fazla uymaktadır ve Kapital'de formüle edilen gelişme eğilimleri asıl bugün hükümlerini geçirmektedir. Demek oluyor ki, makro-teorinin hangisi olduğuna, büyük teorinin hangisi olduğuna bağlı açıklama gücü sorunu. Marksizmse açıklama gücünü artan ölçüde sürdürüyor, Marksizm değilse hayır. Çünkü çok daha mütevazî ölçülerde birtakım büyük teori formüle etme çabaları ortaya çıkmıştır. İşte biliyorsunuz Rostow denen iktisatçının, iktisat tarihçisinin bir antikomünist, komünist olmayan bir manifestosu vardı: İktisadi büyümenin aşamaları. Gene çok teorik bir iktisatçı olan Hicks'in bir iktisadi tarih, bir iktisat tarihi kurma çabası vardır. Nihayet birkaç gün önce Nobel İktisat Ödülü denen sahtekârlığa mazhar görülen (sahtekârlık diyorum, çünkü Nobel'in vasiyetinde böyle bir şey yok, onu sonra ihdas ettiler, adamın adını verdiler) Douglass North. O da yine büyük teori kurma çabasına girmiş. Bunlar açıklayamıyor bence. Bugünün gerçekliğini Marksizm açıklıyor. Sosyal sistemi anlamak için tek bir makro-kuram yeterli mi? Elbette değil, çünkü büyük teoriden kasıt zaten bireysel teorileri yönlendiren, bireysel teorilerin bulgularını sistematize eden, genelleştiren bir çaba demektir. Yani makro-teori, bu lafı kullanacak olursak, mikro-teorilerin varlığını; büyük teori, isterseniz bireysel teorilerin, bireysel alan teorilerinin, tırnak içinde "küçük teorilerin" varlığını ön gerektirir. Ancak bunların varlığında anlam kazanan ve bunlara tekabül eden teorik çabalardır bunlar. "Yoksa birbirini tamamlayan bir dizi mikro-kuram mı olmalı?" - yine ilandan okuyorum. Elbette öyle olmalı. Demin bu sorunun da cevabını vermiş oldum. Bir dizi mikro- kuram mutlaka kendi özerkliğini korumalı, ama bir büyük kuramın disiplini, yönlendiriciliği altında sentezleştirilmelidir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ve geçen yüzyılda bu doğrultuda tek anlamlı, sistematik girişim, Marksizm'in, tarihi maddeciliğin temsil ettiği girişimdir diye düşünüyorum. Şimdi, bu söylediklerimi gerekçelemem gerekiyor. Bu arada şunu söyleyeyim: Yüzyıl biterken, fin de siècle, post-modernizm ve post-modernizmin sosyal bilimlere yönelttiği genel eleştiri, yani sosyal gerçekliğin bilinemeyeceği eleştirisi, böyle bir şeyi bekleyenler olabilir. Ben şahsen post-modernizmden nefret ediyorum, bunu bir yüzyıl sonu yozlaşması olarak görüyorum. O bakımdan post-modernizmden söz etmek bana düşmez. Muhtemelen bu dizinin başka oturumlarında bu konu ağırlıklı ola-

rak yer alacaktır. O zaman dinleyici olarak belki müdahale ederim. Dedim ki bir 19. yüzyıl teorisi değildir Marksizm, asıl 20. yüzyılı açıklamaktadır. Yüzyıl biterken şöyle bir soru akla gelebilir, nitekim Seyfettin oraya temas etti. Marksizm 21. yüzyılı açıklayabilir mi? Belki de 20. yüzyıl formülasyonu yanlış, 21. yüzyıl demek istenmiş olabilir. Ona cevabım şu: 21. yüzyılı da açıklamaya devam ederse Marksizm, bu, dünyanın felaketi olur, yani 21. yüzyıl içinde Marksizm'in alanı olan kapitalizm kendi varlığını devam ettirecek olursa, kıt kaynakların yarattığı çelişki, bir nükleer savaş ihtimali, irrasyonel milliyetçiliklerin çarpışması vs. - bu uygarlık kendi içinde çöker. Biliyorsunuz, klasik Marksizm'in önermesi kapitalizmin yerini kaçınılmaz olarak sosyalizmin alacağı değildir. Rosa Luxemburg ve başka Marksistler kapitalizmin sonunu şöyle öngörmüşlerdir: ya sosyalizm ya barbarlık. Demek ki barbarlık da bir ihtimaldir, bir olasılıktır. Şimdi, 21. yüzyılın önemli bir bölümünde kapitalizm devam edecek olursa, nükleer çağda muhtemelen barbarlık insanlığın akıbeti olacaktır. Onun için Marksizm'in 21. yüzyılı açıklamaya devam etmemesini hep beraber ummak gerekir.

Şimdi, bir toplumsal bilim olarak Marksizm neler söyledi, neler doğru çıktı? Bu arada şunu söyleyeyim: Ben Marksizmi öngörülerini ve gerçekliğin gelişmesi açısından ele alacağım, Marksizmin öngörülerini gerçekliğin gelişmesi ile karşılaştıracam. Seyfettin farklı bir karşılaştırma yaptı, Marksizm'le liberalizmi karşılaştırdı. Ve Marksizm'in 19. yüzyılda, liberalizmin 20. yüzyılda ağır bastığını söyledi. Buna katılmamakla birlikte ayrıca bu karşılaştırmamın terimlerine de katılmıyorum. Çünkü Marksizm'in bir toplumsal bilim olma, hatta toplumsal bilimleri birleştirme, sentezleştirme iddiası vardır, yani bir üst toplumsal bilimdir, toplumsal bilim olma iddiası vardır ama liberalizm bana göre toplumsal bilimler konulu bir açık oturumda Marksizm'in karşısına çıkarılabilecek bir kavram değildir. Çünkü liberalizm bir toplumsal bilim değildir. Liberalizm bir politik ideolojidir, bir toplumsal harekettir, bu niteliğiyle birtakım toplumsal bilimsel çabaları etkilemiştir kuşkusuz. Yani, Walras'ın genel denge teorisinin arkasında liberal ideoloji yatar. Bu, ideolojilerin bütün toplumsal bilimler üzerindeki kaçınılmaz etkisine dair bir örnektir ama liberalizmin, kapitalizmin veya toplumun veya ekonominin veya toplumsal gerçekliğin başka gelişme eğilimlerini saptamak diye bir iddiası yoktur ki bir toplumsal bilim olsun. Şimdi, bu hareket yasalarını oldukça tüketici bir şekilde sıralamaya çalışacağım, eğer işime gelmeyenlerini dışarıda bıraktığımı iddia edecek olursanız lütfen bana hatırlatın, sözümü bile kesebilirsiniz. Mantıki bir sıra izleyeceğim.

Bir, sermaye birikiminin bir zorunluluk olması. Sermaye tanım gereği

üretim araçları üzerinde özel mülkiyet demektir. Özel mülkiyet parçalı mülkiyet demektir, yani üretim araçları üzerinde kolektif bir mülkiyet, o mülkiyetin taşıyıcısı velev ki devlet olsa bile özel olmaktan çıkar, kolektif olur vs. Bu rekabeti gerektirir. Sermayeler arası rekabet, daha büyük ve daha çok sermaye kütleleriyle iş görme zorunluluğunu dayatır. Dolayısıyla sermaye birikimi, tek tek sermayeciler için kendini dayatan nesnel bir zorunluluktur. Onların kaçamayacağı bir zorunluluktur, sermaye birikiminin kaçınılmazlığı ve sürekliliği, birinci öngörü, fazlasıyla doğrulanmıştır.

Schumpeter'den çok önce, bir yüzyıl önce kapitalizmin dinamizminin -rekabetten kaynaklanan dinamizminin- sürekli teknolojik yenilikleri, sürekli teknolojik devrimleri beraberinde getireceğini, bunun arkasındaki güdünün rekabet içinde üretim maliyetlerini kısma dürtüsü olacağını Marx saptamıştır. “Yaratıcı yıkıcılık” denen Schumpetergil kavram Marx'ta vardır.

Üçüncü eğilim, gelişme eğilimi, sermayecilerin artık değer sızdırma güdüsünün sınır tanımazlığı. Bu da fazlasıyla doğrulanmıştır. Fabrika, rasyonel iş örgütlenmesi adı altında, çalışanların her saniyesinin izlendiği, ölçüldüğü, saptandığı ve boşa giden emek zamanının asgariye indirilmeye çalışıldığı bir disiplin mekânı, mecazi anlamda bir hapisane haline gelmiştir: fabrika cehennemi. Bu konuda Braverman'ın başlattığı geniş bir sosyal bilim literatürü de vardır.

Dördüncü eğilim, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi. İşte bu, aslında serbest piyasanın fazileti konusunda liberalizmle Marksizm'in öngörüsünü, aralarındaki nitelik farkını bir an için bir kenara koyacak olursak, liberalizmin ne kadar yanlış olduğunu ve Marksizm'in ne kadar doğrulandığını ortaya koyan bir örnektir. Çünkü bugün ekonominin hangi kesimini ele alacak olursanız olun, bir yüzyıl öncesine göre -diyelim 19. yüzyıla göre- piyasaya hakim olan firma sayısının çok azaldığını ve bu eğilimin devam ettiğini gözlemliyoruz. Çünkü rekabet daha büyük sermaye kütleleri ile iş görme zorunluluğunu dayatıyor, buna Marksist jargonda konsantrasyon, yani yoğunlaşma denir. Bu arada, bu rekabet mücadelesinde kaybedenler oluyor, iflas ediyorlar vs. Onların sermayelerine de galipler el koyuyor, buna da santralizasyon, yani merkezileşme deniyor. Şimdi bu beraberinde neyi getiriyor? Rekabet eden iktisadi birim sayısının giderek azalması, yani piyasada rekabetin tam olması hâlinde ortaya çıktığı iddia edilen ve teorik olarak da kanıtlanan birtakım özelliklerin artık piyasaya atfedilememesi gibi bir durum ortaya çıkıyor, yani serbest piyasa kendi olağan işleyişiyle, kendi dinamizmiyle serbestliği baltalıyor. Bugün artık tam rekabet piyasalarından değil, Marksistlerin tekel demeyi tercih ettiği oligopollerin hâkim olduğu,

serbest olmayan, aksak, eksik rekabet piyasalarından bahsediyoruz, akademik iktisat da bundan bahsediyor.

Bir başka eğilim, sermayenin organik birleşmesinin yükselmesi eğilimi. Yani, rekabetin beraberinde getirdiği teknolojik yenilik, üretim maliyetlerini kısma zorunluluğu, sermayecileri üretim süreci içinde ölü emeği, yani makineleri giderek canlı emek, yani işçiler yerine ikame etmeye zorlar. Bu teorik tartışmalara da yol açtı, çünkü bunun ardından bir bunalım teorisi geliyor. Bu da çok parlak bir biçimde doğrulanmıştır, yani iki olgudan bahsetmek yeterlidir bunun için: otomasyon ve robotik.

Altıncı nokta, kâr haddinin azalma eğilimi yasası. Şimdi bu teknik tartışmaya girmemek için şunu söyleyeyim: 1825'ten beri en iyi kâr haddindeki oynamalarla açıklanabilecek çevrimsel bunalımların, bugün yirmi ikincisini yaşıyoruz. Marx yedi ila on yılda bir çevrimsel bunalım yaşanır demişti; bunun periyodisitesi toplumsal bilimler için bile mümkün olduğu ölçüde doğrulanıyor.

Yedi, sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı. Bu da pek parlak bir akilde doğrulandı diye düşünüyorum. Bugün dünyada 19. yüzyıla oranla çok daha fazla sendika, çok daha fazla sendika üyesi var, çok daha fazla grev yapılıyor ve çok daha farklı biçimlerde, üretim mekanizmasına karşı çeşitli direnme biçimleri gösteriliyor. Sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı demek, toplumsal mücadelelerin hepsinin sınıf mücadeleleri olduğu veya sınıf mücadelelerine indirgenebileceği anlamına gelmez elbette.

Toplumsal kutuplaşmanın artması, bu da çok parlak bir biçimde doğrulanan bir şey. Marx, Kapital'i yazdığında Batı Avrupa'nın belli bölümleriyle sınırlıydı proletaryanın, yani iktisadi zorunluluk altında emek güçlerini satmak zorunda olan insanlar kümesinin kapladığı alan. Proletarya yüz binlerle ifade ediliyordu, bugün dünya çapında yüz milyonlarla ifade ediliyor, belki de milyarlarla.

Emeğin nesnel toplumsallaşması eğilimi. Bu şu anlama geliyor mantıkî ve tarihi olarak: Rekabet, piyasada çok sayıda firmanın, çok sayıda karar biriminin rekabet etmesi çerçevesinde başlar, ama gelişim, demin sözünü ettiğim gelişme eğilimlerinden çıkarsanabileceği gibi yoğunlaşma, merkezileşme, bu birimlerin sayısının giderek azalması, dolayısıyla birimlerin çapının giderek büyümesi yönündedir. Birimlerin çapının büyümesi, o birimler içinde piyasanın da ilga edilmesi, aşınması anlamına gelir. Yani eskiden piyasa aracılığı ile mübadele edilen birtakım üretim araçları, yani filanca fabrika, mesela otomobil fabrikası, otomobilin filanca parçasını başka bir bi-

reysel sermayeciden alıyor -piyasa aracılığıyla satın alıyor-, üretim birimleri büyüdükçe bu süreç tersine dönüyor. Bu, aynı iktisadî birimin içinde -aynı fiziksel fabrika binası içinde olması şart değil- yapılıır hâle geliyor. Bu emek sürecinin, üretim sürecinin önemli kesimlerinin piyasanın etki alanı dışına çıkması ve firma içi planlama konusu olması anlamına gelmektedir. Nitekim piyasanın etki alanı bugün eskisine oranla çok daha daralmıştır. Piyasa dışı alışverişlerin, mübadele diyemeyeceğimiz işlemlerin, alışverişlerin alanı bugün çok daha gelişmiştir.

Onuncu ve son gelişme eğilimi: İktisadi bunalımların kaçınılmazlığı. Bu teleolojik bir önerme değildir. Yani Marx'ta, kapitalizmde iktisadi bunalımlar çıkar, çünkü kapitalizmin yıkılması lazımdır, iktisadi bunalımlar da kapitalizmin yıkılmasını hazırlayan bir faktördür şeklinde bir muhakemeye rastlayamazsınız. Doğrudan doğruya sermayenin genel eğilimlerinden ortaya çıkılarak geliştirilmiş bir argümantasyon konusudur. Bu argümantasyon yanlış olabilir, bilimsel olarak yanlışlaşabilir, bu argümantasyonun çeşitli yorumları olabilir. Nitekim Marksizm bir dogma ya da bir din değil, bir bilim alanı olduğu için, iktisadi bunalımların nedensellikleri üzerine Marksistler arasında sayısız tartışma olmuştur, ama pratik gerçek diye baktığımızda iktisadi bunalımın altında yatan asıl nedensellik ister aşırı üretim olsun, ister eksik tüketim olsun veya bu ikisinin veya başka faktörlerin bir bileşimi olsun fark etmez. İktisadi bunalımların kaçınılmaz olarak tekrar ettiği yolunda, demin rakamını söyledim, 1825'ten beri yirmi iki tane aşırı üretim bunalımı yaşanmış durumda. Şimdi herhalde toparlamam gerekiyor. Toplarken, son Nobel iktisat ödülünü kazanmış olan Douglass North'a atıf yapmak istiyorum. Bir ikincil kaynaktan öğrendiğime göre North, bir "büyük teori" kurma çabası içine girmiş, bu teorinin içine Marksizm'in içgörülerinin çoğunu almış, ama temel tahlil birimi, neoklasik bir iktisat tarihçisinden beklenebileceği gibi bireylermiş. Bu, elbette, "büyük teori" kurma çabasına girmiş Gerschenkron, Hicks, Rostow vb. meslektaşları dahil olmak üzere, anlaşılır bir şey. Esas yapıtı "Structure and Change in Economic History", yani "İktisat Tarihinde Yapı ve Değişme." Kitabında şunu söylemiş: "The Marxian framework is the most powerful of the existing statements of secular change..." Uzun vadeli gelişme konusunda mevcut açıklamalar içinde Marksçı çerçeve en güçlüsüdür. Devam ediyor: "... precisely because it includes all of the elements left out of the neoclassical framework: ..." Tam da neoklasik çerçevenin dışında bırakılmış olan öğelerin hepsini kapsadığı için. Bu öğeler şunlar: "...institutions, property rights, the state and ideology." Kurumlar, mülkiyet hakları, devlet ve ideoloji. Marksizm'in, "büyük teori" kurma ça-

basına yön veren, tarihî maddeciliktir. Tarihî maddecilik, bizatihi, siyaset biliminin, antropolojinin, sosyolojinin vb., birbirinden kopuk ele alınamayacağı kabulünden yola çıkar. Marksizm'in, çağdaş gelişmeleri yorumlamakta bir başarısı varsa ki vardır bence, bu başarı, tam da, başka "büyük teori" kurma çabalarının, North'un da söylediği gibi, ihmal ettiği, ama her sağduyulu zihnin ihmal etmeye gelmediğini teslim edeceği, devlet gibi, ideoloji gibi, mülkiyet ilişkileri gibi, kurumlar gibi faktörleri bu metodolojik ilke sayesinde ihmal etmemesine bağlanabilir. Şimdilik teşekkür ederim.

S.G.- Ben devam edeyim mi, yoksa...?

K.B.- Çok istekliysen, devam et.

S.G.- Sıcağı sıcağına biz iktisatçılar ...

K.B.- Ben buna pek taraftar değilim, neden olduğunu söyleyeyim; çünkü...

N.S.- Çünkü sen iktisatçı değilsin.

K.B.- Evet, iktisatçı değilim, fakat -herhalde Seyfi de sana karşı çıkacak, bazıları da karşı çıkıyor, bu konuda yazarlar da var- Marks'ın kuramı iktisattan oluşmuş değil, Marksizm sadece iktisat olsaydı, herhalde şimdiye kadar bu kadar konuşulmazdı. Şimdi ben Nail'in söylediklerine biraz değineyim: İktisat tarafını güzel anlattın, Nobel ödülünden de ayrıca alıntılar yaparak, fakat öbür tarafları bence biraz hızlı geçtin! Sanıyorum, sınıfsal savaşın kaçınılmazlığı bir kere bilimsel bir önerme değildir. Marx fabrikaların bir hapisane olduğunu yazar. Kapital'de Manchester'ı anlatması hepimizi duygulandırır. Bu, bilim değildir. Fabrikanın hapisane olması. Bir bilim adamı fabrika şudur, boyu şu kadardır, eni şu kadardır, içinde de şu kadar desibel gürültü vardır diye anlatır. Ama Marx öyle söylememiştir. Marx, çocukların nasıl madenlerde ve fabrikalarda çalıştırıldığını söylemiştir. Bence bu bakımdan, iyi anlamıyla büyük bir moralisttir. Marksizme bu anlamda bilim demek ve onun bilimselliğinin altını çizmeye benim gönlüm el vermiyor. Marx'ı özellikle bilim alanına davet etmek ve bütün anlatmış olduğunu bilimsel olarak nitelendirmek ve özellikle "bakın bu yüzyılda da bunlar kanıtlandı" demek bence, Marx'a biraz haksızlıktır. Burada "olması gereken"le ilgili yazan Marx'ı unutmak var. Ben de en başta onu söylemek istedim. Yani bir bakıma teleolojik yorumdan kaçmak ve tamamen o olgularla sınırlamak. Eski Yunan "en iyi rejim nedir?"i konuşuyordu. Bence bu soruya dönmek iyidir. Çünkü haklı bir sorudur. Bu soru bütün toplumsal bilimlerin, özellikle 19. yüzyıldan sonra kaçtıkları bir soru. Tamamen bilimsel ya da bilimselci bir anlayışla kaçtıkları bir soru. Değer yargısında bulunmamak.

Hangisi iyi, hangi rejim iyidir, hangi rejim kötüdür sorusundan kaçmak. Bu yaklaşım tabii ki tarihçilerde de var. Marc Bloch, “Robespierreciler, anti Robespierreciler, aranızda anlaşın, Robespierre kim, onu bize anlatın” diyordu. Böyle tarih olabilir mi? Biz Robespierre’in üzerinde bir değer yargısı ileri sürmeden bir Robespierre anlatamayız.

N.S.- Doğru, ideal bir toplum özleminden yola çıkmak bence yanlış bir şey değil. O anlamda Marx, bütün ütopyik komünizmlerin mirasçısıdır, yani anarşizmle Marksizm’in devletsiz, sınıfsız, sömürsüz bir toplum idealini paylaşır. Ben de konuşmama başlarken zaten Marksizm’in bütün bilimsel çabasının başında bir ahlâkî etik tercih bulunduğunu ...

K.B.- Şimdi, ben bilmem doğru mu anladım? Bütün bu bilimselliğin yanında bu da var gibi, yani belirleyici bir etken değil, ama bu da var gibi.

N.S.- Aradaki fark şu: Marx’ın dışındaki, komünizm, sosyalizm, sınıfsız toplum özlemcilerinin, ütopyik sosyalistlerin, sosyalizm tasarımları insanları ikna ederek gerçekleştirilmesi düşünülen bir projeden ibaretken, Marx bunun bilimsel dayanaklarını da göstermeye çalışmıştır.

N.S.- Bu, onun üstünlüğüdür.

K.B.- Sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığının neresi bilimseldir toplumsal bilimlere göre? Ben bunun cevabını isterim. Neresi bunun olgulardan hareket ederek varılmış bir kanaattir, bir önermedir veya bir öngörüdür? Bilimsellikte hiçbir ilgi yoktur, sınıf savaşının kaçınılmazlığının.

N.S.- Sınıf savaşının kaçınılmazlığı önermesine bilimlerin bütün ilkelerine ve kurallarına uyularak varılmıştır.

K.B.- Burada söylenen olan değil, olgu değil, olması gerekendir. Marx bundan kaçmamış, bu onun büyüklüğü bence. Ben Marksizm’in bilimsel olarak tamamen toplumsal bilimlerin içine sokulmasının gerektiğini, ayrıca 19. yüzyılın toplumsal bilim anlayışının, yani fizik bilimleri taklit eden bir bilim anlayışının içine sokulmasının da, yanlış olduğunu düşünüyorum.

N.S.- Ama böyle bir şey yok.

K.B.- Sonra bir konu; Marks’ın haklı olduğu konuşuldu. Ancak Marx mesela, insan hakları konusunda yanılmıştır. Çünkü Fransız devriminden gelen insan haklarını yanlış anlamıştır.

N.S.- Nasıl mesela?

K.B.- Şu şekilde anlamıştır: Bütün bu insan hakları sözünde bahsedilen insanın tamamen soyut bir insan olduğunu, ayaklarının yere basmadığını, dolayısıyla böyle bir insan hakkında bahsedilemeyeceğini söylemiştir.

Marx'ın bu yorumu Fransız Devrimi'nde karşı devrimcilerin, Maistre'ın Burke'ün analizleriyle de epeyce çakışmıştır. Maalesef, Burke de Maistre de benzer şeyler söylüyordu. “Ben gezdim” diyordu Maistre, “İngiliz’e rastladım, İtalyan’a rastladım, Alman’a rastladım, hiç insana rastlamadım”. Marx da bu sözleri hatırlatıyordu: “Ben gezdim, köylü gördüm, işçi gördüm, kapitalist gördüm, burjuva gördüm, ama insana rastlamadım”. Bakın ne kadar benzerlik var.

N.S.- Marx hiçbir yerde böyle bir şey söylemiş olamaz.

K.B.- Nerede söylemiş olamaz?

N.S.- Yani, “Ben bir yere gittim, orada hiç insan görmedim, köylü gördüm...”

K.B.- Hayır, ben onu Maistre söylemiştir diyorum.

N.S.- Marx da böyle söylemiştir demedin mi?

K.B.- Marx'ın insan haklarına yaklaşımı da bunu hatırlatıyor diyorum. İnsanın yerine soyut bir insandan bahsetmenin anlamsız olduğunu, onun yerine ayakları yere basan işçi sınıfından bahsetmek gerektiğini söylemez mi? Bunu da mı söylemedi?

N.S.- Hayır, söylemez, çünkü ...

K.B.- Ne söyler? İnsan haklarını kabul eder mi peki Marx?

N.S.- Neyse, gelecek sıra oraya. Şimdi ben şunu söyleyeyim: İnsan haklarının Fransız Devrimiyle bir bütün olarak, Aydınlanma akımı içinde soyut olarak ele alındığı doğrudur. Marx'ın bu yönde yönelttiği eleştiri de doğrudur. Ama insan haklarının soyut olarak ele alındığında ister istemez özgürlüklerin sınırsızlığı idealine gölge düşürülmüş olacağı yolunda bir saptaması vardır Marx'ın ve bu da doğrudur.

S.G.- Ben devam edebilir miyim?

K.B.- Olur, tabii.

S.G.- Nail izin verirse, şu listesi oldukça sistematik ve çok iyi hazırlanmış bir liste, oradan sırayla gitmenin büyük pedagojik yararı var, ben not almadım, ama nasıl olsa Nail bana verir diye düşündüm.

K.B.- İktisattan gidiyoruz yani...

S.G.- Nail diyor ki: “Marksizmin öngörülleri bugün de, en azından şimdilik gerçekleşmiştir, gerçekleşmektedir. Demek ki hâlâ açıklayıcı gücü olan, büyük teori olarak yegâne teoridir.” Şimdi bu sisteme girmeden önce genelde birkaç şey söylemek istiyorum. Bir kere Nail şu konuda haklı: “Büyük

teori olarak Marksizm’le liberalizmi aynı kefeye koymamak gerekir,” diyor, ki buna hak veriyorum. Ben de zaten belki yeterince açıklayıcı olamadım. Liberalizmin üstünlüğü varsa, bu üstünlüğü büyük teori olmamasından kaynaklanıyor demek istedim. Yani liberalizm, Marksizm kadar toplumu ve tarihi bir bütün olarak açıklama iddiasında olmayan bir teoriydi, belki bugün onun için çok daha az eleştiriye tâbi bir teori olabilir ve yanılmaları -Marksizm kadar iddiacı olmadığı için- daha az sayıda olabilecektir. Bu bakımdan doğru, belki de tek büyük teori hakikaten Marksizm ve bugün de onun için en çok Marksizm’den söz ediyoruz kaçınılmaz olarak, çünkü konu böyle konmuş vaziyette.

N.S.- Ben bir de, liberalizm teori değildir dedim.

S.G.- Onu şimdi tartışmayalım; ideolojidir ve ideoloji olarak teorileri etkilemiştir, kuramları etkilemiştir. Bu biraz fazla akademik bir tartışma olacak, bunu bırakalım bir yana, Marksizm’in açıklama gücü iddialarına gelmek istiyorum. Buradaki öngörülerin bir kısmı doğrudur, ama bu genel bir teoriyi haklı çıkartır mı? Birtakım öngörüler ise bana göre gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, zaten birkaç tane öngörüsü gerçekleşmemiş bir teoriye hâlâ geçerliliği olan bir büyük teori, yani toplumun tüm devinimini, açıklama gücüne sahip bir teori olarak adlandırabilir miyiz?

K.B.- Fakat burada ben bir cümle söyleyeyim istersen; ben iktisatçı değilim, ama Marx’ın bütün bunları anlatırken derdi, sadece o mekanizmayı anlatmak değil. Amacının bütün bunları sınıf savaşına ve devrime bağlamak olduğunu unutmadan konuşmak lazım.

S.G.- Ama Nail bunu reddediyor.

K.B.- Eğer doğru çıktıysa veya doğrulanıyorsa, o zaman sınıf savaşının ve devrimin de doğru çıkması lazım. Katılır mısın bilmiyorum, ama Marx’ın sadece mevcut iktisadi yapıyı analiz edip bırakmak gibi bir derdi yoktu ve bunu tamamen politik bir projeye bağlamak istiyordu. O halde bütün bu haklılık yanında politik plandaki haklılığı da getirmiş olması lazım, en azından ben öyle düşünüyorum, yani bu böyle haklıysa politik sonuçlarının da ortada olması lazım. Var mı öyle bir şey? Yok herhalde.

N.S.- Var, var.

K.B.- Ben görmedim.

S.G.- Peki, ona Nail cevap verecek herhalde. Sermaye birikimi zorunluluğu, öngörüsü doğru çıkmıştır, dedi. Doğrudur, çünkü hâlâ rekabet vardır. Sermaye birikimi bu nedenle zorunludur. Liberalizmin söylediği bundan farklı değildir. Dolayısıyla, bu öngörü çok genel geçer bir öngördür. İkin-

cisi, sürekli teknolojik devrimler eğilimi, üretim maliyetlerini kısma, bu da piyasa rekabetinin yarattığı bir eğilimdir. Bu da bana göre doğrudur, genel geçer bir eğilimdir. Liberalizmde de bu öngörü vardır. Üçüncüsü, sermayecilerin artık değer sızdırma hırsının sınır tanımazlığı. Şimdi bu artık değer meselesi bizi çok uzun teorik tartışmalara götürür diye korkuyorum çünkü biliyorsunuz Marks'ın temelinde bir emek değer kuramı vardır.

N.S.-Marx'ın inkârı de, boşver.

S.G.- Peki o zaman, Nail bu tavizi verdiği göre, bu da keza aynı şekilde, rekabetin getirdiği bir zorunluluktur. Aynı zamanda da sermayedarın kazanç içgüdüsü vardır, ama kârını maksimize edemeyen bir sermaye, bir firma rekabette giderek geri düşeceği ve sonunda da yok olacağını bildiği için, hiç kuşkusuz bu eğilim de gene çok ortak bir eğilimdir. Bu öngörünün de doğrulanmış olması ille de Marx'ın çok büyük bir öngöründe bulunmuş olduğunu bize kanıtlamaz. Dördüncüsü, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi. Zaten buradan itibaren Marksizm'in özgün öngörülleri başlıyor ve buradan itibaren de bence tartışma başlıyor. Şimdi sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi meselesinde, mülksüzleştirme meselesinde, ben bir yığın örnek verebilirim. Günümüzde, biliyoruz ki, orta ve küçük ölçekli firmalarda büyük bir patlama var. Birçok kuramcının; iktisatçının, bir ülkenin ekonomisinin gücünü ve dinamizmini de bu orta ve küçük ölçekli firmaların oluşturduğuna dair bulguları var, iddiaları var, açıklamaları var, istatistikler var, vs. Bir yanda bazı sanayi dallarında çok ciddi bir yoğunlaşma ve merkezileşme yaşanırken, başka sanayi dallarında, hatta yeni sanayi dallarında, çünkü unutmayalım...

N.S.- Hatta değil, yeni olduğu için zaten orada daha az var.

S.G.- Neyse, polemik yapmayalım. Nail, ileride ister istemez bunlar da yoğunlaşacak ve merkezileşecek, diyor. Ama bugünün gerçeği, yani 150 yıldır, 200 yıldır bazı ülkelerde kapitalizm var ve sürekli yeni mal üretimi söz konusu, yeni hizmetler söz konusu ve bunlar ille de büyük ölçekli firmalarda giderek sermayenin yoğunlaştığı, temerküz ettiği firmalarda yapılacak diye de bir kural yok, bunun aksini kanıtlayan da bir gelişme var. Birtakım daha klasik dallarda bu yaşanırken, öbür dallarda, Nail, "50 yıl sonra göreceksin, aynı şey olacak," diyor. Belki, ama bugünkü gerçek bu. Beşincisi, sermayenin organik bileşiminin yükselmesi. Tabii Nail işine gelen örnekleri verdi, otomotiv sanayiindeki robotlaşma dedi. Ben de bilgisayar, özellikle bilgisayar programında soft-ware sanayiini örnek vereyim; %80-90 eğitilmiş insan emeğidir. Giderek ekonomilerde hizmet sektörü daha büyük pay alıyor. Hiz-

met sektörü insan emeğine dayanır. Reklamcılık; işte giderek payı büyüyen bir sektör. Kullandığı nedir? Bir bilgisayar, bir masa, bir sandalye ...

N.S.- Sen, bankacılıkta bilgisayarlaşmanın ne kadar insanı işsiz bıraktığını biliyor musun? .

S.G.- Biliyorum, hiç merak etme, biliyorum, artı ben birtakım sanayi örnekleri veriyorum, o karşı örnekleri veriyor, yani şunu demek istiyor.

N.S.- Seyfettin, lütfen! Hizmetlerden bahsetmeye başlayan sensin.

S.G.- Ben, bazı istisnaları dışında dedim.

N.S.- Dedin ki “Hizmetler diye bir alan var. Burada canlı emeğin katkısı çok büyük.” Ben de diyorum ki bir hizmet alanı olan bankacılıkta bile...

S.G.- Ben hizmet alanlarında derken, bazı istisnalar hariç dedim.

N.S.- Bankacılık istisna mı?

S.G.- İstisnalardan bir tanesi, turizm keza gittikçe ...

İzleyici- İşte liberalizm demek bu, demagoji demek, kusura bakmayın ama...

S.G.- Şimdi sonuç olarak bu sermayenin organik bileşimi hakikaten yoğunlaşıyor mu, yoğunlaşmıyor mu meselesi çok tartışmaya açık bir mesele. Ayrıca yine Nail’in dikkatini şuna çekmek gerekir; sermayenin yoğunlaşması derken nasıl ölçeceğiz? Şimdi burada biraz belki saf bir iktisadi konuya giriyorum. Eğer bir sermayenin yoğunlaşmasını başka ölçü birimlerimiz olmadığına göre, para birimiyle, ölçeceksek hiç kuşkusuz, ücretlerin reel olarak yükselmesinin sermayenin organik bileşiminin değer olarak onun üstesinden gelebileceği, yani ücretin reel olarak daha hızlı artacağı pek çok sanayi dalı ve gelişmeyi de söyleyebiliriz. Dolayısıyla, organik bileşim...

N.S.- Reel ücretlerin yükselmesi, organik bileşimin gelişme yönü konusunda hiçbir fikir vermez.

S.G.- Karşılaştırmalı olarak verir.

N.S.- Vermez, çünkü reel ücret, bir ücret malları tomarına göre tanımlanacak bir şeydir. İnsanların refahı artabilir, fakat teknolojik gelişme sayesinde o refahı oluşturan tüketim mallarının değeri düştüğü için...

S.G.- Sen bana şunu söyleyebilir misin? Organik bileşimi nasıl ölçeceğiz?

N.S.- Makine başına düşen işçi mesela, toplam üretim maliyetleri içinde ödenen pay...

S.G.- Tamam, o açıdan baktığımız zaman ille de bir sanayi dalında orga-

nik bileşiminin yükseldiğini iddia edemezsin, çünkü reel ücretler daha hızlı artıyorsa, organik bileşiminde senin söylediğin gibi makine başına insan sayısı azalsa dahi pekâlâ o makine farkının değeriyle ücretlere ödenen değer arasında ikincinin lehine bir gelişme olabilir, bu gelişme de birtakım sanayi dallarında olabilmektedir.

N.S.- Genel eğilim, reel ücretlerin yükselmesine rağmen organik bileşimin yükselmesi yönünde.

S.G.- Peki, kâr haddinin azalma eğilimi? Buna da hiç katılmıyorum, çünkü kâr haddinin dalgalanmalara bağlı olarak azaldığı, yükseldiği dönemler vardır. Kâr haddini ekonomide bir bütün olarak ölçmenin zorluğu bir yana, çok genel trendler olarak ele alırsak, elbette kâr haddinin azaldığı dönemler, bunalıma girdiği süreçler vardır. Bu süreçlerden çıkışta kâr haddinin yeniden yükselme trendleri vardır. Şimdi bir bütün olarak 1850'lerden bu güne bakarsak, o zamanlar kâr haddi ortalama %10'du, bugün %5'e düşmüştür, yarın %1'e düşecektir, böyle bir trendin varlığını ben görmüyorum. Burada istediğimiz kadar tartışalım, rakamlarla konuşmak lazım, ama hiçbir kabul edilebilir araştırmada, tarihi bir istatistik araştırmasında görmedim böyle bir iddianın kanıtını, ama yanılmış olabilirim. Bir gösteren olursa yanıldığımı kabul etmeye hazırım. Kâr haddi sürekli düşüyor, bu da bence doğru değil. Sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı bu, iktisadi bir konu değil. Ben zaten sınıf mücadelesiyle ilgili olarak Marks'ın kuramında 19. yüzyılı ve 20. yüzyılı önemli ölçüde açıkladığı konusunda Kürşat'a katılmıyorum, ama sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı şu açıdan doğrudur: Sınıflar varsa, Marks'ın tanımladığı anlamda, klasik anlamda sınıflar varsa, sınıf mücadelesi de kaçınılmazdır. Doğrudur, bunu da teslim ettik. Benim söylemeye çalıştığım, 21. yüzyıla girerken gelişmiş Batı toplumlarında, o klasik anlamıyla sınıflar yavaş yavaş yok oluyorlar. Biz; sadece ücretliler çoğaldı, onun için Marks'ın öngörüsü de doğrulandı, deme hakkına da sahip değiliz. 19. ve 20. yüzyılda ücretli dediğimiz insanla 21. yüzyıla girerken ücretli dediğimiz insanlar arasında çok ciddi farklılaşmalar olmuştur; kaldı ki bu ücretli dediğimiz insanlarda bir başka gelişme söz konusu, Nail onu es geçti, giderek daha fazla sermaye payı sahibi olmaktadırlar. Bugün Amerika'da çalışanların herhalde yarısına yakını az veya çok sermaye, hisse senedi sahibidir. Bu gelişme tabii çok ilginçtir. Nasıl bir manzarayla karşılaşacağız on yıl, yirmi yıl sonra bilmiyorum, ama biraz da paradoksal olarak şu anda eski sosyalist ekonomilerde, yani geniş devlet mülkiyetinden liberal ekonomiye geçmeye çalışan ülkelerde bu hisse sahibi olma oranı çok daha yüksek ve yüksek olma eğilimi gösteriyor. Çünkü özelleştirmenin bir yolu olarak bütün halka veya öncelikli

olarak çalışanlara çok düşük fiyatla devlet mülkiyetindeki sermayeyi dağıtıyorlar. Şimdi bu açıdan da Marx'ın öngörüsünü biraz yumuşatabiliriz diye düşünüyorum.

N.S.- Ben, bunlar bir avuç elde temerküz edecek diyorum, ne dersin sen?

S.G.- Şu anda öyle değil. Bir dönem böyleydi, Ford olayı ya da daha büyük konglomeralar. Ama bugün en gelişmiş ülkelerde; Japonya, Amerika, ama başta Amerika olmak üzere, bir başka trend oluşmaya başladı aksine. Örneğin dünyanın ikinci büyük havayolu şirketi United Airlines'ın çoğunluk hissesi çalışanlara geçti. Bu son günlerin en büyük hisse devri olduğu için söylüyorum. Bu aşırı merkezleşmiş ve her şeyi kendi içinde yapmaya çalışan, bu yapının dağıtılması ve sanayi anlamındaki iş bölümünün daha ilk başlarda olduğu gibi yaygınlaştırılması eğilimiyle de karşı karşıyayız. Bence bugün aslında büyük, mega firma tutkusu veya utkusu neredeyse iflas etmek üzeredir, iflas etmeye başlamıştır. Gene burada tersine bir trendden söz etmek mümkündür. Piyasanın giderek yok olması değil, aksine karşı yönde de eğilimler ve güçler vardır. İktisadi bunalımların kaçınılmazlığı, evet, doğrudur. İktisadi bunalımlar periyodik olarak gelmektedir. Nail teleolojik değildir Marksizm dedi. Bence temel tartışma burada; Marksizm hakikaten teleolojik değilse, o zaman kısmen Nail haklıdır. Bu öngörülerin bir kısmı gerçekleşmemiş olsa bile Marksizm'e belki de daha farklı bir gözle bakmak zorundayız, ama ben teleolojik olduğuna inanıyorum ve teleolojik olması da bana göre iktisadi bunalımların kaçınılmazlığıyla ilgiliydi, çünkü Marx bu bunalımların giderek şiddetleneceği konusunda bir öngörüye sahipti. Ben Nail kadar Marksizm'in uzmanı değilim, ama yanılıyorsam söylesin. Marx bu bunalımların giderek şiddetleneceğini söylüyordu; bu şiddetlenme sonucundadır ki zaten yeni bir düzenin, kapitalizmin biteceğini iddia ediyordu. Belki Komünist Manifesto'yu yazan Marx'la, 1848 yılındaki Marx'la, 1860'larda Kapital'in artık son bölümlerini yazmakta olan Marx arasında bir düşünce farklılığı olmuş olabilir. 1848 yılındaki Komünist Manifesto'nun o teleolojik boyutunu Marx belki terk etmiş olabilir, ama Komünist Manifestonun Marx'ın teleolojik olduğunu hiç kimse yadsıyamaz. Birbirini kaçınılmaz olarak takip eden üretim tarzları teorisini ve dolayısıyla da kapitalizmden sonra kaçınılmaz olarak komünizmin geleceğini ben okuduğumu çok iyi haklıyorum, yanıldığımı da sanmıyorum. Keşke Komünist Manifestoyu da yanımızda getirseydik.

N.S.- Birinin vardır, veya kütüphanedeyiz, ama bu Yapı Kredi'nin kütüphanesinde olmaz ya. Bir atıfta bulundun, Marksizm konusunda uzmanlığı üzerime almak istemiyorum, ama yani, Marksizm'e sahip çıkan, en azından

bu masada ben olduğum için, başkaları var galiba salonda, bilmiyorum.

K.B.- Marksizm'e sahip çıkmak değil, yanlış anlama, ben Marksist değilim dedim. Marx'ın...

N.S.- Aynı şey olmuyor mu?

K.B.- Ben Marx'a değer verirken seninle benim aynı yerden bakmadığımızı söylemek istedim. Sen bir bilim adamı olarak bakmaya çalışıyorsun, ben bir moralist olarak. Sen söyledin, "Fabrika hapishanedir," diyen bir adam bilim adamı olamaz.

N.S.-Olur.

K.B.-Olamaz.

N.S.- Niye olmasın?

K.B.- "Fabrika hapishanedir," diyen bir bilim adamı olamaz, daha doğrusu, bilim adamı "Fabrika hapishanedir," demez; öyle düzeltelim.

S.G.- Manifesto'yu merak ediyorum Nail, hakikaten söylememiş mi Marx?

N.S.- Komünizmin kaçınılmaz olarak gelmesi filan diye bir şey yok. Şimdi Kürşat...

K.B.- Ne var? Yani barbarlık var, biraz önce söylediğim gibi, yani barbarlıkla komünizm, siz seçin ikisinden birini diyorlar.

N.S.- Hayır, barbarlıkla komünizm değil.

K.B.- Barbarlık ya da komünizm, ben doğru anlıyorum.

N.S.- Demek ki kaçınılmaz değilmiş komünizm.

K.B.- Barbarlık seçeneği var, en azından barbarizm...

N.S.- Öyle bir seçenek varmış demek ki. Fabrika hapishanedir, demekten ibaret kalsaydı, bu bir gazetecilik olurdu, bir betimleme olurdu, ama fabrikanın hapishane olmasına yol açan gelişme eğilimlerini nedensellikleri içinde saptamışsa, o bir bilim adamıdır.

K.B.- Fakat bir çocuğu 13 yaşında, 11 yaşında maden ocağında çalıştırmanın hiçbir iktisadi gerekliliği yoktur bilimsel olarak, ancak moralist olarak bakıp hüküm verebilirsiniz. İngiltere'de Manchester'da bir fabrikada çalışan çocukları, iktisadi bir gereklilik olarak açıklayamazsınız, mümkün değil.

N.S.- Açıklarsınız, nasıl açıklayamazsınız?

K.B.- Aynı şekilde Naziler'in konsantrasyon kampına gidin, orayı nasıl anlatır bir bilim adamı?

Devrimci Marksizm

N.S.- Çocukların madenlerde çalıştırılmasına isyan etmeniz için sizin birtakım moral ilkelerden hareket etmeniz gerekir, amenna, ama bunun bilimsel birtakım dayanakları da vardır. Daha doğrusu bilim aracılığıyla ortaya konabilecek dayanakları vardır, o da mümkün olduğu kadar düşük ücretle insan çalıştırmak. Bu da kapitalizmin dinamiğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunu saptamış olmak, ahlaki bir yargıyı bilimsel dayanaklarla takviye etmektir; bu da iyi bir şeydir.

K.B.- Hayır, ben öyle bakmıyorum. Fransa'da 2. Cumhuriyet'te anayasa tartışmaları yapılırken liberaller insanlara ...

N.S.- Şimdi Kürşat ben diyorum ki, bir buçuk saat konuştuk, dinleyicilere...

K.B.- Ama ben az konuştum. Liberaller işçilere genel oy hakkının verilmesini istemiyorlardı, hatta bunların içinde Tocqueville gibi gayet ...

N.S.- O liberallerin sorunu.

K.B.- Yani şunu demek istiyorum, bu hakkı istemek hiçbir bilimsel temele dayanmaz. İşçilere oy hakkı istemenin -ki 2. Cumhuriyet'te istenmiş ve alınmıştır- hiçbir bilimsel açıklaması olamaz.

N.S.- Marksizm'de vardır.

K.B.- Yani ben şunu söylemek istiyorum; insan hayatı bu şekilde sadece bilimsel bakış açısıyla, bilimsel hakikatlerle çerçevenemeyecek kadar zengin, benim söylemek istediğim bu. Marks'ın zenginliği de bence oradan geliyor.

N.S.- Tabii ki öyle, insan hayatı bilim aracılığıyla tümüyle kavranamayacak kadar zengin, ama insan ...

K.B.- Fabrikadaki çocuk için bilime gerek yok bence, genel oy hakkı tanımayan adama karşı da bilime gerek yok.

N.S.- Fabrikada yasalara rağmen çocukların çalıştırılmayacağı bir düzenin kurulması...

İzleyici- Lütfen susar mısınız biraz, dinleyelim!

K.B.- Kime söylüyorsunuz, bana mı söylüyorsunuz?

İzleyici- Evet, lütfen susar mısınız, dinleyelim!

K.B.- Ben konuşmacıyım efendim burada, misafir değilim, yanlış anladınız herhalde.

İzleyici- Lütfen, onu da dinleyelim, karşılıklı konuşalım.

K.B.- Konuşuyoruz biz burada. Ben konuşmacıyım, siz yanlış anladınız.

nız herhalde. Ben kimsenin konuşmasını bozmak istemiyorum. Şimdi Türkiye’de bir adet var, biz biraz önce bunu konuştuk, hepimiz hemfikiriz; sırasıyla herkes onar dakika geçiyor, birinci tur, ikinci tur filan. Ben buna panel demiyorum, bu herkesin küçük bir konferans vermesi. Ben İtalyan usulünü tercih ediyorum! Bu bir kabalık değil.

N.S.- Öyle mi? Bir kakofoni oluyor. Ben kesmeye, laf atmaya, latife yapmaya karşı değilim.

K.B.- Bu gayet adaplı bir durum, kuralsız bir durum değil. Bütün dünyada böyle tartışıyorlar, Türkiye hariç her yerde böyle tartışıyorlar, buna tartışma deniyor. Tamam, istiyorsanız öbür türlü tartışalım, ama bence asıl tartışma bu. Bu bir kabalık değil. Bu kimseye hakaret değil benim gördüğüm kadarıyla. Ben şu sözü çok severim: “Düşünmek hırçınlıktır,” derler. Bu doğru bir sözdür, kabalık değildir, ama düşünmek hırçınlıktır.

İzleyici- Başkalarının düşünmelerine fırsat bırakmıyorsunuz, hep kendiniz düşünmek istiyorsunuz.

K.B.- Biz düşünüp konuşacağız tabii, bizi dinlemeye geldiniz.

N.S.- Peki Kürşat, şöyle yapaalım mı?

İzleyici- Kusura bakmayım, ama başkaları düşünmüyor, bildikleri şeyleri anlatıyor. Kürşat Bey ise düşünmeye çalışıyor gördüğüm kadarıyla.

K.B.- Yani bunun neresi garip, ben anlayamadım. Ben hep böyle yapıyorum.

S.G.- İsterseniz Nail Bey devam etsin.

K.B.- Hayır. Ayrıca Nail çok konuştu.

N.S.- Seyfettin yönetsin.

K.B.- Seyfettin uzun uzun anlattı. Benim araya girmelerim sadece konuyu açmak için. Yeteri kadar konuşmadılar diyemezsiniz, epey de konuştular. Diyalog böyle bir şey. Nail Bey’i dinlemek istiyorsanız, buyrun Nail Bey’i dinleyin. Konuş Nail.

İzleyici- Sizden fırsat kalmıyor ki!

K.B.- Çok fırsat buldunuz. Yarım saat konuştu, yani iyi de konuştu. Ben de zevkle dinledim. Ben susuyorum genel istek üzerine. Buyrun konuşun.

S.G.- İsterseniz gerçekten, biz çok konuştuk.

N.S.- Ama dur, önce iki üç cümle edelim, ondan sonra verelim. Ayrıca sen yönet, daha az tepki olur. Şimdi kaçınılmazlık konusu; benim listemde kaçınılmazlık meselesi teleolojik çağrışımlar uyandırıyor. Şimdi Marx, kapi-

talizmin yerini sosyalizmin ya da komünizmin almasından bir kaçınılmazlık olarak hiçbir yerde söz etmemiştir. İktisadi bunalımların kaçınılmazlığından söz etmiştir, ama bunun ardında, doğru veya yanlış, bilimsel olarak cerh edilebilir, ampirik gerçeklikle karşılaştırılabilir, ampirik gerçekliğin farklı bir şekilde tezahür etmesi halinde yanlışlandığı (Popperci anlamda) söylenebilecek bir argümantasyon yatmaktadır. Şimdi; bilimsel, teorik bir argümantasyonla varılan bir kaçınılmazlık sonucuna siz teleolojik diyemezsiniz. Ben şimdi “Geceyi yaşıyoruz, geceyi sabahın izlemesi kaçınılmazdır” dersen, astronomik anlamda ya da meteorolojik anlamda teleolojik bir önerme sunmuş olmam. Çünkü bunun ardında bir astronomik teori vardır, ampirik gerçeklikle de sınanmıştır bu, doğrulanmıştır. Dolayısıyla astronomik sistem değişmediği sürece, biz geceyi kaçınılmaz olarak sabahın izleyeceğine güvenle bakabiliriz ve hiçbir şekilde teleolojiye sapsmiş olmayız. Şimdi bu öngörüler kataloğunu; Seyfettin bütün öngörülerini doğruladı, bir iki kısmi itiraz ileri sürdü; bir tanesi hizmetlerle ilgili olarak...

S.G.- Ben başlangıçta çok genel geçer dedim, kalan kısmına, önemli bir kısmına itiraz ettim.

N.S.- Zaten Marksizm bir büyük teori alanı olarak başka hiçbir teorinin-kiyle örtüşmez demedim ki. Yani elbette Marx İngiliz ekonomi politikasını, biliyorsunuz, Alman klasik felsefesini sürdürmüştür. Dolayısıyla orada çok önemli örtüşme alanlarının bulunması kaçınılmazdır, ama örtüşme olmayan birtakım alanlar var ki, orada birtakım bilimsel yenilikler vardır. Yani İngiliz klasik ekonomi politikasıyla örtüşse bile, bir tanesi de artık değer kavramı olmadığı için bu bir bilimsel devrimdir düşünce tarihinde ve bu alanda da tektir, biriciktir. Şimdi hizmet toplumu, Marks’ın öngörülerini yanlışlayan bir şey değil, çünkü hizmetler bizatihi sınılaşıyor, dolayısıyla hizmetlere bir bütün olarak baktığımızda, örneğin hizmetler kesimi içinde hiç de istisnai bir alt kesim sayılamayacak olan bankacılığa baktığımızda, imalat sanayii için tespit edilmiş olan gelişme trendlerinin orada da doğrulandığını görüyoruz. Yani ben sonuç şudur diye düşünüyorum; sosyal bilimlerin hepsi değil, ama bir tanesi 20. yüzyılı çok parlak bir şekilde açıklamıştır, 20. yüzyılı çok parlak bir şekilde açıklamış olması elbette bizi sevindirmesi gereken bir şey değildir, sevindirmemesi gereken bir şeydir, çünkü bizim burada soyut gelişme trendleri düzleminde ele alırken, doğrulama dediğimiz şeyler; dünya savaşları, kanlı mücadeleler, milyonlarca insanın açlıktan ölmesi pahasına gerçekleşen şeylerdir. Nitekim o yüzdendir ki, ben Marksizm’in 21. yüzyılı açıklamaya devam etmesini temenni etmiyorum. Bir buçuk saati buluyor, arkadaşlarımıza da söz verelim ve mümkün olduğu kadar müdahale etme-

yelim.

İzleyici- Sorumu Nail Bey’le Kürşat Bey’e aynı anda yöneltiyorum; ilk olarak Kürşat Bey’in cevaplamasını istiyorum. Marx 1844 Elyazmalarında doğa bilimleri ile insan bilimlerinin bir noktada birleşeceğini söylüyor, sözü aynen şu şekildedir: “Doğa, insan ile uğraşan bilimlerin ilk öznesidir; doğal bilimlerin ilk öznesi ise insan doğasıdır. Bu nedenden dolayı, bir noktada bir yere gelindiğinde insan bilimleri doğal bilimleri kapsayacağı gibi, doğal bilimler de insan bilimlerini kapsayacaktır. Böylece ortaya tek bir bilim çıkacaktır.” Doğal bilimlerin kendisine temel olarak değil, dil olarak aldığı bilim matematiktir. Yani kendisini matematikle ifade eder. Buna rağmen sosyal bilimlerin kendisine dil olarak aldığı, bilim denirse tabii, tarihtir. Marx aynı zamanda teorisini temellendirirken matematiksel elyazmalarından gördüğümüz gibi matematikten yola çıkar. Yalnız Marks’ın temel kaygısı doğanın tarihi değil, .kültür ve ekonomi tarihidir daha çok. Bu bağlamda panelin başında, toplumbilimlerin doğal bilimler gibi kesinlik taşıma iddiasında oldukları zaman veya buna çalıştıkları zaman çeşitli zararları olacaktır dediniz. Bu zararları öğrenmek istiyorum ben. İkinci Nail Bey’e; böyle bir şey mümkün müdür, yani doğal bilimler ve sosyal bilimlerin ortak bir bilim adı altında toplanması mümkün müdür?

K.B.- Evet, ben Marx’ta bu yönün olduğunu kimi düşünürleri hatırlayarak söyledim, Nail buna katılmadı. “Marx’ta böyle bir yön yoktur,” dedi, doğru hatırlıyorsam. Ben yine benim tanıdığım bu yorumlara büyük ölçüde hak veriyorum. Marx’ta iki yön olduğu söylenir; bu hem bilimci yan, bilimci demek belki pek doğru değil ama bilimi öne çıkaran bir yan, daha doğrusu kuramını bilimsel temele oturtmaya çalışan yan, öte tarafta dediğim gibi moralin ön plana çıkmış olduğu yan. Bu bilimler böyle birleşirse iyi midir? Toplumsal bilimlerin de, sadece fizik bilimlerde olduğu gibi olgulardan hareket etmesini takip eden bir anlayış bugün çok eleştirilmektedir. Onun için bu bilimlere “politik ve moral bilimler” denmesinin daha doğru olduğunu bazı yazarlar söylüyorlar, ben de söyledim. Benim de gönlüm onlardan yanadır, çünkü ideolojiden kaçmak pahasına sosyal bilimler denmiştir, aman ideolojiden uzak duralım, bütün değer yargılarından sıyrılmış olarak, diğer bilimler gibi. Bu sosyal bilimler için mümkün değildir bence. Yoksa sonuç olarak, alan araştırmasına sıkışıp kalınır. Bugün maalesef, bir bilim olan iktisat gerilemiş, onun yerine işletme gibi bir disiplin ön plana çıkmıştır. Mesela siyaset biliminde de öyledir; siyaset bilimi uzun zaman -halen de öyle- kendisini felsefeden mümkün olduğu kadar uzak tutmaya çalışmış ve kendisinin aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi bir objektiflik, nesnellik peşinde olduğu-

nu iddia etmiştir.

Marx'ın kuramının bilimsel bir yanı var -arkadaşlarım anlattılar özellikle iktisat bahsinde- fakat toplumsal projesi göz önüne alındığı zaman, bilimsel değil, hatta çok dinsel öğeler var. Çünkü sonuç olarak bir Kurtuluşu vaaz etmektedir. Kurtuluşu vaaz edenlerin dinsel -din demiyorum- bir yanı her zaman vardır. Marksizm'de de bu vardır, ben o yorumlara katılıyorum. Ayrıca, bunlar benim yakıştırmam değil. Mesela Kolakowski'nin bu yöndeki yorumlarına katılırım. Milenalizmin mesihi beklemesi gibi -tabii ki bu sefer gökten değil, ama yerden, proleterya- Marksizm'de de benzer bir şekilde kurtuluşçu bir yan vardır. Bunları çok iyi düşünmek lazım. Liberalizm -tarihini unutmadan söylüyorum- şimdiki durumda daha iyi idare ediyorsa, en azından kurtuluşu dışladığı içindir, çatışmayı hiçbir zaman inkâr etmediği içindir; çatışmayı dışlayanlar Kurtuluş'a koşarlar, ama dışlamayanlar hep sağ kalırlar hayatta. Toplumsal olsun, iktisadi olsun, siyasi hayat çatışmanın dışlanmadığı mekânlar arıyor. Çatışmanın ortadan kalkacağını Marx söylemiştir. Çünkü sonuç olarak devrim çatışmanın ortadan kalkmasıdır. Ütopist sosyalistler eleştirmiştir, ama sonuç olarak ...

N.S.- Hadi, bitir de bana da sıra gelsin.

K.B.- Dinleyicilerin tahammülü iyi, ama senin tahammülünün olmamasını anlayamıyorum!

N.S.- Demin kızdıracağım dedin de, kızgınlıktan.

K.B.- Kurtuluş'u vaaz edenler çatışmayı dışlarlar. Oysa çatışma dışlanarak da toplumu anlamak mümkün değildir. Onun için dinsel bir yan da var. Evet buyurun, bu kadar.

N.S.- Toplumsal bilimlerle doğa bilimlerinin tek bir bilim içinde mas-sedilmesi, kaynaştırılması mümkün değildir, bu iyi bir şey değildir. Marksizm'in tarihinde maalesef böyle bir evre vardır. Lissenko'nun adıyla anılan, ama Stalin'in himayesi ve güdümü altında oluşan Marksizm'in utanılacak bir sayfasıdır. Marksizm uygulanarak ortaya çıkan bir yozlaşma değil, Marksizm çiğnenerek ortaya çıkmış bir görüngüdür bu. Utanılacak bir evre dememin anlamı şudur: Marksistler kendi doktrinlerinin bu şekilde tah-rif edilmesini önleyememişlerdir. Bir de Allaha şükür ben dindar değilim, ama Marksizm de bir din değildir. Marksizm, bir kurtuluştan, bir emansipasyondan, bir özgürleşmeden söz eder, ama ne der? İşçi sınıfının kurtuluşu, emansipasyonu, özgürleşmesi kendi eseri olacaktır, eğer kurtuluş, selamet, özgürleşme insanların bilinçli çabalarıyla gerçekleşecekse bu din değil, anti-dindir. Din selameti ve kurtuluşu gayri insani, dünya ötesi, metafizik güçler-

den bekler. O bakımdan din değil...

K.B.- Ben din demedim, dinsel bir yan vardır dedim; mesih proletaryadır dedim, dinsel kurtuluşu hatırlatan bir yön vardır dedim.

N.S.- Proletarya somut, canlı bir varlıktır, yani ne Muhammed'dir, ne Mesih'tir, ne İsa'dır, ne de başka bir şeydir. Şimdi ben şunu öneriyorum Seyfettin, istersen sorulan şöyle bir toparlayalım toplu olarak cevap verelim.

İzleyici- Kürşat Bey'in, Marksizm'in bir din olduğu ya da dinsel bir şey olduğu iddiasını, Nail Bey sözle yalanlamasına rağmen, baştan beri tavırlarıyla doğrulamaktadır. Bırakın da 21. yüzyılda bir de Marksizm müridi kalsın memlekette.

İzleyici- Seyfettin Bey'e bir soru yöneltmek istiyorum. Bu tartışma çok derin bir konuda yoğunlaştı, Marksizm ve liberalizm Konularında. Daha genel olması lazım, ister istemez politik bir alana geldi ve ister istemez ben de Seyfettin Bey'e politik bir soru yöneltmek istiyorum. Kendisi liberalizmin daha üstün olduğunun kanıtlandığını dünyadaki olgularla ispatlamaya çalıştı, ama ben olayı genelleştirerek almak istiyorum. Batı bloğu ülkelerinde yahut Doğu'yu da alırsak ileri endüstrilemiş ülkelerde proletaryanın ortadan kalktığı savunuluyor. Ancak bu gibi ülkelerde, mesela Almanya'da Türklerin yahut Amerika'da diğer insanların alt ücret konumunda ve zor koşullarda çalıştırıldığını, daha ileri götürürsek, o ülkelerin insanların oraya getirilmediğini görüyoruz. Dahası fabrikalar artık ucuz işgücünün olduğu ülkelere kayıyor, oralarda yatırım yapıyor ve çok düşük ücretlerle insanlar çalıştırılıyor. Yani artık olayı sade o ülkenin özelinde olmayıp, dünya genelinde alırsak aynı sömürünün belki daha keskin ve şiddetle sürmekte olduğunu görmekteyiz. Yani mesela bir Amerikalı kliması çalışsın diye Orta Doğuya asker gönderiyor. Burada spesifik bir örnek vereyim; ben turizmciyim. Beylerbeyi Sarayı sultanların yazlık sarayı olarak ayrılmıştır. Oysa Amerikalılar Sarayı gezerken klima yok diye fenalık geçirmekte. Adam klimaya o kadar alışkın ki bizim sultanın yazlık diye geldiği yer ona çok sıcak geliyor. Tabii bu yüzden bazı savaşlar olmakta, yani çelişkileri artık eski zamandaki gibi madenlerde 13 yaşında insanların çalıştırılması olarak almayıp, güncel koşullarda da bu çelişkilerin devam ettiğini görmek lazım. Sade, Amerika'da işçiler tatil yapabiliyor diye değil, yani bunu güncelleştirirsek herhalde bu da liberalizmin o kadar parlak bir cevabı olmaz gibi geliyor bana. Teşekkür ederim.

İzleyici- Çok kısa bir eleştiri olacak belki ama doğrusu Nail Bey de işaret etti konuşurken, gazete ilanında ben de bir belden aşağı vurma sezdim.

Çünkü gerçekten bir yandan yüzyıl biterken sosyal bilimlerde büyük yönde hükümler tartışılacağını yazıyor, bir yandan da makro teoriler bu yüzyılı açıklayabilir mi diye soruyor. Burada birazcık konuyla ilgili herkes tartışılacak konunun Marksizm olduğunu anlayabilir. Gerçi ben bu panelde yer alan insanların akademik kişiliklerine duyduğum saygıyla bunun olmayacağını düşünerek geldim, girer girmez de doğrulandığını düşündüm. Çünkü Kürşat Bumin diyordu ki, sosyal bilimlerde durum içler acısı, common sense varabileceğimiz sonuçlara biz saha araştırmasıyla bakma noktasına geliyoruz, sosyologlar için içler acısı gerçekten. Ben bu düzlemde devam edeceğini düşünüyordum, ama konu tamamen değişti; Marksizm bu yüzyılı yeterince açıklayamadı ya da yanlış açıkladı, geleceği de hiç açıklamayacak, oldu. Bu şekle biraz belden aşağı vurmak oldu, çünkü böyle bir tartışmaya kimsenin ihtiyacı yok, bu tartışmada taraf da yok. Nail Bey de orada hak etmediği bir şekilde bu tartışmanın tarafı oluyor. Biz de hasbelkader sosyal bilimlerdeki gelişmeler nasıl olacak, ne yönde olacak, Kürşat Bumin'in işaret ettiği zavallı yanını aşmak için sosyal bilimciler ne yapmayı düşünüyorlar, neler öneriyorlar, bunları dinlemeye gelmişken; bir şekilde aşağı yukarı 14 yıldan beri dinlediğimiz Marksizm ve yanlışları ile karşı karşıya kalıyoruz. Basitlik ve ilkelik şurada, bunu hem Seyfettin Gürsel, hem de Kürşat Bumin yaptı. Marksizm için simsiyah bir tanımlama yapılıyor, ondan sonra hayatın bütün gerçekleri gri tonlarda. Bunun böyle olmadığını biliyoruz, bu konu tartışılacaksa, belli noktalara takılmadan tartışmak lazım. Bu tartışmayı tahrifata girmeden yapmanın önemi şurada bence, Marksizm'in o en geniş ele alınışındaki ortak değerler insani değerler, ekonomik değerler; çok önemli bugün insanlık için. O nedenle de Nail Bey'in böyle bir tartışmaya bu şekilde taraf olmak istemediğini sanıyorum. Umarım 21. yüzyılı açıklamaya devam etmez Marksizm'in gücü, çünkü gerçekten dünyanın ve insanların birbirlerine karşı tutumlarından pek hoşnut olmak mümkün değil böyle bir durumda. Ben şu sonuca vardım: Doğrusu bütün kitaplarını büyük saygıyla, en azından ciddi biçimde okumasam da, göz attığımı söyleyebilirim, Kürşat Bumin de Seyfettin Gürsel de bir yandan saha araştırması, boş vakitlerinde de Marksizm eleştirisi yapıyorlar. Neden bu kadar zavallı hale düşmüş, bunu düşünmekte yarar var diye düşünüyorum. Kusura bakmayın bu eleştirim için, çünkü buraya farklı duygularla geldim ve burada tamamen hayal kırıklığına uğradım. Onun için eleştirimi mazur görün.

S.G.- Ben cevap vereyim. Hayal kırıklığına uğrattığımız için önce özür diliyorum, sonra da kendisinin çok haksız bir eleştiri yaptığını söylemek istiyorum.

İzleyici- Ama ben tartışmalara girmedim, siz etnik çatışmalarla ilgili olarak, bunların sadece bir kültür sorunu olduğunu söylediniz, yani Alman sermayesi Yugoslavya’da önemini kaybetti...

S.G.- Yok, kaybediyor tabii. Kusura bakmayın ama, Alman sermayesi ile Boşnaklarla Sırpların birbirini boğazlamasını nasıl izah edersiniz?

İzleyici- Belden aşağı vurmamak istemiyorum.

S.G.- Eğer izah etmeye kalkışırsanız, oradaki sorunlara da çözüm bulamazsınız. Çünkü teşhisleriniz yanlış olur. Şimdi bir kere ben ne söylediğimi iyi biliyorum, burada başka dinleyenler de herhalde buna şahitlik ederler. Bir; Marksizm 19. ve 20. yüzyılları önemli ölçüde açıklayabilmiştir. İki; Liberalizmden daha mı iyi açıklamıştır, son derece kuşkuluyum. Üç; 21. yüzyılı da açıklamaya devam mı edecektir? Hayır, etmeyecektir. Şimdi bunun ne Yugoslavya’daki katliamı haklı göstermekle bir ilgisi vardır, ne Marksizmi kapkara göstermekle bir ilgisi vardır. Dünyadaki özgürlük, eşitlik, demokrasi vs. gibi ideallerin tapusu Marksizm’de değildir. Başka pek çok Marksist olmayan insan vardır ki, liberal alanda da yer alabilirler, bu ülküleri paylaşmışlardır. Bunun için de böyle bir tekel yoktur. Türkiye’de maalesef böyle bir tekel olduğunu uzun yıllar düşündük, bu tekelin bugün yıkılmış olması da çok yerindedir. Nail’i bunun dışında tutuyorum, hiç belden aşağı vurmuyor. Burada belden aşağı vurulacak çok şey var, ama Nail zaten başta kendini onların dışında tuttu ve çok da iyi yaptı. Yoksa, Marksizm adına neler yapıldı bu dünyada geçmiş yüzyılda, onlara hiç girmiyoruz, belden aşağı vurmamak budur. Söylenmeye çalışılan şu ki, elbette klasik Marx, Marks’ın adına ondan sonra yapılan pek çok cürümden ve kuramsal cinayetten azade tutulmalıdır. Marks’ı onun için burada ciddiye alıp tartışıyoruz.

K.B.- Ben bir şey söylemek istiyorum; bu “belden aşağı vurmamı” hiç anlamadım. İyi bir şey mi bu, kötü bir şey mi onu da anlamadım. Gerçekten, samimi olarak anlamadım!

İzleyici- Belden aşağı vurmamak bir boks deyimidir, çok yaygın kullanılır. Siz ne yaptınız, örneğin kaçınılmazlık konusuna takıldınız, böyle bir mevzu yok.

S.G.- Bana göre var, peki tamam, var yok.

K.B.- Efendim, benim düşüncemi isterseniz ...

S.G.- Kürşat bir dakika, ben bitirmedim, izin verir misin?

K.B.- Bu konu için ben başka şeyler düşünerek geldim. Fakat hemen konuşmamın başında da belirttim ki bu toplantıda siz politika ve Marksizm

dinleyeceksiniz! Bu bakımdan sizin hakkımız var, yani sosyal bilimlerdeki krizi konuşmak -çok başka alanlarda ve Marksizm'deki haliyle- daha yerinde olurdu. Fakat toplantının konusu aşağı yukarı Marksizm üzerine oldu, gerçekten ben de bunu dilemiyordum. İnsanlar konu Marksizm ilan edilmediği için, başka şeyler dinlemek için gelmiş olabilirler, ama böyle oldu. Yoksa mutlaka o alanda da konuşulacak çok şey var. Baştan ben de birkaç problemi açmaya çalıştım, ama sonuç olarak böyle oldu. Onda haklısınız, ben size hak veriyorum.

S.G.- İzin verirseniz bitirmeye çalışayım. Ahmet Tonak'ın söylediklerine kısaca değineceğim, çünkü bu bizi çok teknik tartışmalara götürecektir. 1960'la 1982 arasında birtakım hesaplamalar sonucu Amerika'da kâr hadininin % 2.1'e düşmesi, kapitalizm boyunca bu öngörünün geçerli olduğunu göstermez. 1960'la 1982 arasında 22 yıldır ne oldu, ondan önceki 20 yılda ne oldu, ondan önceki 20 yılda ne oldu. Bundan sonraki 20 yılda 1.5'e düşmeyeceğinin ispatını hiçbir Marksist veya iktisadi kuramda göremiyorum. Kusura bakmayın ama, bu başka bir teorik tartışma, zaten iş geliyor orada düğümleniyor. Burada herkes okuma yazma biliyor, belki okumuşlardır, okumayanlar eğer vakit ayırmak istiyorlarsa Marks'a dönerler, kimin iddiasının doğru olduğuna kendileri karar verirler. Burada elbette bir sonuca varmayı düşünmüyoruz, yani hakikaten Marx teorisinde bir kaçınılmazlık öngörmüş müdür, görmemiş midir? Bunu arkadaşların değerlendirmesi lazım ve bence işin püf noktası buradadır. Nail, "Hayır, böyle bir şey yoktur," diyor. Ben olduğu kanaatindeyim. Böyle bir kaçınılmazlık iddiası vardır Marks'ta.

N.S.- Bunalımlar konusunda var da, sosyalizmin kapitalizmi izleyeceği konusunda yok.

S.G.- O konuda da var, çünkü bunalımlar konusundaki iddiası oraya götürüyor onu. Benim kanaatim bu, ama yoruma açıktır. Ben son olarak şunu söylemek istiyorum: 21. yüzyıla girerken büyük teoriziz giriyoruz. Bunu da iyi bir şey olarak görüyorum. Nail bir şey söyledi, "Mikro teorilere elbette ihtiyaç vardır, büyük teori bunları yadsımaz," dedi. Bence 21. yüzyıl mikro teorilerin yüzyılı olacaktır, büyük teoriler 20. yüzyılla birlikte son bulacaktır. Kürşat'a bir yerde katılıyorum, 21. yüzyılın sosyal bilimlerde mikro teorilerin yüzyılı olurken, siyasette de moral bir yüzyıl olmasını umut ediyorum ve bekliyorum, yani her şeyi açıklayan, siyasi değerleri de moral değerleri de önüne alan bir bilimsel büyük teori yerine, moralizmin 21. yüzyıla damgasını vurmasını tercih ediyorum.

N.S.- Şimdi bir arkadaş bana yönelik olarak, 21. yüzyılda bir tane de

Marksizm müridi kalsın dedi, dinazor filan deseydiniz çok memnun olurdum, ama mürit lafından hoşlanmıyorum. Çünkü dinlerin müritlere ihtiyacı vardır; mürit bir inanç sistemini, bir imanı sorgulamadan kabul eden ve onun emirlerini yerine getiren insana denir. Ben Marksizmi sorguluyorum, ben Marksizm'in önermelerini ortaya koyuyorum ve diyorum ki; ampirik somut gerçeklik bunları yanlışlamamıştır. Bu arada bir metodolojik parantez içinde şunu söyleyeyim: Mesela Popper'in Marx'a yönelttiği metodolojik eleştiri, Marks'ın yanlışlaşabilir önermeler ileri sürmediği yolundadır. Ben diyorum ki; benim öne sürdüğüm, formüle ettiğim bütün önermeler yanlışlaşabilir önermelerdir. Pekâlâ kapitalizmin gelişmesi, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, dolayısıyla rekabetin kısıtlanması, dar bir alana hapsolmesi eğilimi nakzedebilirdi, yanlışlanabilirdi. Ama ne yapalım ki yanlışlanamamıştır.

S.G.- Doğru, yanlışlanamamıştır. Buna karşılık liberalizm rekabeti ayakta tutmak için bir dizi kurum geliştirmiştir.

N.S.- Bu teori mi yoksa kurum kuruculuğu mu?

S.G.- Yani şunu demek istiyorum: Kapitalizm ille de Marx'ın öngördüğü şekilde son bulacak anlamına gelmemeli.

N.S.- Liberal ilkelerden esinlenen hükümetlerin, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması yönündeki reel eğilimleri frenlemek için birtakım kurumlar ihdas etmek zorunda kalmaları, anti- tröst yasaları gibi, somutta pratik yarar getirmediği gibi genel gelişme eğilimleri açısından bizatihi piyasanın kendi dinamizminin kendini inkâr yönünde geliştiğinin tescili ve itirafından ibarettir. Mürit meselesine gelince: Ben mürit olmak istemem, yani dinazor olmayı seve seve kabullenirim, ama Marksizm'in müritlere ihtiyacı yoktur. Kızları Marx'a bir anket yapmışlar, sormuşlar en sevdiğin renk nedir, en sevdiğin yemek nedir? Renk, tahmin edeceğiniz gibi, kırmızı, yemek (dish), balık (fish). "Peki en sevdiğin maksim, yani slogan yahut motto nedir?" "De omnibus dubitandum est," -yani her şeyden şüphe et-, Marks'ın kendisine yol göstermesini istediği ilke bu. Marksizm için de farklı değil, her şeyden, o arada elbette ki Marksizm'den de şüphe etmek mürit kavramıyla bağdaştırılamaz. Şimdi bir şey daha var ki, Marksizm tartışmalarında genel olarak, bilinçli olarak veya bilinçsiz olarak şöyle bir yöntem izleniyordu. Bu arada eskiden Marksist olmuş arkadaşlar buna daha sık başvuruyorlar onu da söyleyeyim. Şimdi Marksizm'in bir karikatürü çiziyor, buna İngilizler korkuluk filan derler ve bu karikatüre hücum ediliyor. Şimdi Marksizm'e hücum edilmesi çok iyi bir şey, çünkü Marksistlerin teorik konularını pekiştiriyor,

eleştirilere cevap veriyorlar. Yalnız karikatürlere hücum etmemek ve bazı ince ayrımlara dikkat etmek lazım. Bu kaçınılmazlık konusunda ben biraz kavramsal temizlik yapmaya çalıştım. Şimdi çatışma konusunda...

K.B.- Şimdi bir örnek verirsen, bilimsel olur bu konuşma.

N.S.- Hemen vereyim bir örnek. Dedin ki; Marksizm bir kurtuluşu, öz-gürleşmeyi vaaz ettiği ölçüde, çatışmanın ortadan kalkacağını öngörmüştür.

K.B.- Bu karikatür değil, bu çok ciddi filozofların, toplum bilimcilerin üzerinde ciltler yazmış olduğu bir konu!

N.S.- Bu bir karikatür, çünkü ...

K.B.- Değil, karikatür olur mu?

N.S.- Çünkü Marx sadece sınıfsal çatışmanın ortadan kalkacağını öngörmüştür, o da ne zaman? Eğer kapitalizmin yerini sosyalizm alırsa. Almazsa o çatışma da ortadan kalkmayacaktır. Peki, bizim hayatımızı bazen renkli, bazen acıklı kılan çatışmalar sınıfsal ve toplumsal çatışmalardan ibaret midir? Yani insanın yeryüzündeki büyük dramının önemli bir parçası, mesela karşılıksız aşklardır. Şimdi karşılıksız aşk sorununa Marksizm'in getirdiği, Marksist sosyalizmin getireceği hiçbir çare yoktur.

K.B.- Bu karikatür işte!

N.S.- Daha bir sürü moral, kültür, ideoloji, ahlak alanında, bireysel zevkler, tercihler anlamında...

K.B.- Politikadan bahsediyoruz.

N.S.- Bir sürü çatışma olacaktır ve hayatın yaşanmaya değer olmasını sağlayacak olan da bu çatışmalardır. Yalnız toplumsal çatışmalar...

K.B.- Marks'ın kuramında en önemli noktalardan birisi politikayı tanımamasıdır. Yani politikanın ortadan kalkacağını öngörmesidir. Bu karikatür değil, yıllardır herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir konu.

N.S.- Ben karikatür olduğu kanısındayım.

K.B.- Hukuku da tanımamaktadır, politikayı da tanımamaktadır.

N.S.- Sen natüralist bir resim çizdiğini iddia ediyorsun, hâlbuki karikatür çiziyorsun.

K.B.- Bu, benim uydurduğum bir şey değil, yıllardır üzerinde konuşulan gayet ciddi bir konu.

N.S.- Sen gene yanılıyorsun. Sınıflı bir toplumda politika elbette ki bir sınıf çatışması alanıdır. Ama sınıfların ortadan kalktığı bir dünyada politika...

K.B.- Öyle bir toplum olmaz, o zaman politika olmaz.

N.S.- Farklı toplumsal alternatifler arasındaki tartışma ve tercih sorunu haline gelecektir; buna politika adını ister ver ister verme, ben vermekten yanayım.

K.B.- Politikanın ortadan kalkacağını öngören bir politik teori olmaz, ben onu söylemek istiyorum.

N.S.- Şimdi karşılıksız aşklara gelelim; karşılıksız aşk sorununa Marksizm'in önerdiği bir reçete, bir çözüm yoktur. Fakat şöyle bir şey vardır: Bugün karşılıksız aşkların önemli bir bölümü maalesef insanlar arasındaki toplumsal statü farklılıklarından kaynaklanmaktadır, ama önemli bir kısmı, hepsi değil, mesela ben bir kadını beğenirim, o kadın beni itici bulur.

S.G.- Benim başımdan geçen karşılıksız aşk tecrübeleri bunu doğrulamıyor, kusura bakma.

N.S.- Şimdi, toplumsal statü farklılıkları ortadan kalktığı ölçüde ...

İzleyici- Yaş farkı başlar.

N.S.- İnsanlar arasındaki toplumsal eşitsizlikler, ezme ezilme ilişkisi ortadan kalktığı zaman, karşılıksız aşkların hepsine birden çözüm bulunmayacak tabii, ama karşılıksız aşkların bazılarının hiç olmazsa ardındaki bir neden ortadan kalkmış olacaktır. Bu da bence az şey değildir.

S.G.- Buraya kadar çok iyi savundun, ama sonunda karikatürize ettin.

N.S.- “Neden bu zavallı hâle düştük?” dedi Umur Coşkun. Bunun nedeni gayet açık, çünkü Marksizm dışındaki sosyal bilimler alanı kompartımanlaşmış bir alandır, birbirinden bağımsızlaşmış bir alandır, yani siyaset bilimi su geçirmez bir kompartımandır, iktisada karşı, sosyolojiye karşı, antropolojiye vs. karşı. Sosyal bilimlerin bütün araştırma programı ve pratiği, bu kompartımanlaşmanın daha da derinleşmesine dönüktür. Çünkü akademik toplumsal bilimlerin, Marksist olmayan toplumsal bilimlerin, zaten toplumsal bilimlerin sentezleştirilmesi diye bir hedefi ve amacı yoktur, hedef ve amaç tam tersine var olan bölünmeyi artırmaktır. Dolayısıyla' birtakım saçma şeyler olabilir, ama ben bu büyük teoriyi ve bir büyük teori yapma gereğini savunurken ve bunu Marksizm'de bulunurken, mikro teorilerden veya küçük teorilerden vazgeçme yanlısı değilim. Ben kendi payıma, örneğin saha araştırmalarını yadsıyacak ve küçümseyecek de değilim. Bu, Kürşat'ın söylediği kadar otomatik bir ilişki olmayabilir. Yani Kürşat dedi ki “Köyden şehre gelmiş aile dayanışması artar mı, artmaz mı, alan araştırmasına ne gerek var? Bunun cevabını biz sağduyumuzla bulabiliriz.” Bulamayabiliriz. Bir Milli Selamet Partisi olayı filan vardı 1973'te, Marksistler de dâhil olmak üzere, ama yalnız Marksistler değil, toplumsal bilimciler...

K.B.- Bu bir latifedir, ben de saha araştırmasına...

N.S.- Toplumsal bilimciler...

K.B.- Ama hiç beni konuşurmuyorsun, arkadaşlar da hiç sus demiyor sana!

N.S.- Ama ben konuşuyorum zaten, ben senin sözünü kesmedim ki!

K.B.- Ben saha araştırmasına hayır diyen birisi miyim? Ben böyle bir şey söylemedim ki! Benim yapmaya çalıştığım -biraz karikatürize ederek-Türkiye’de sosyal bilimlerin ne hale düştüğünü hatırlatmaktı.

S.G.- Son bir iki şey söyleyeyim ve isterseniz hiç söz vermediğimiz arkadaşlara söz verelim. Bugün bir ekonomiden diğerine, bir ülkeden diğerine sermaye hareketlerinin %70’i, 80’i gelişmiş ülkeler arasındadır. Dolayısıyla sermaye, gelişmiş ülkelere az gelişmiş, düşük ücretli ülkelere akmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerin sorunlarından bir tanesi de budur. Kaldı ki Marks’ta Hindistan’ı hatırlattı Kürşat. Çok doğrudur; Marx da bunun çok iyi bir şey olacağını düşünüyordu. Keşke öyle olsaydı, ama bu doğru değildir, farklı nedenleri vardır. Ampirik olarak doğru değildir, bu çok açıktır. Amerika’dan Avrupa’ya ve Avrupa’dan Amerika’ya giden sermaye, Amerika’dan üçüncü dünya ülkelerine giden sermaye ile karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Bunun nedenleri vardır, kendine özgü bir konudur.

N.S.- Ama işte bu Lenin’in emperyalizm teorisinin öngörmüş olduğu, onu doğrulayan bir gelişmedir.

S.G.- Neyse, onu bırakalım şimdi. Bir de Lenin’e başlarsak hiç çıkamayız içinden. Şimdi son iki sözü veriyorum.

İzleyici- Ben Marksizm konusunun tartışılmasından çok memnun kaldım. Seyfettin Gürsel’in özellikle bu konuda fikrini merak ediyorum, çünkü Nail Satlığan’ın konumu belli, o büyük teorinin var olduğunu zaten Marksizmi savunarak ortaya koymuş oldu. Fakat Seyfettin Gürsel, Marksizm’in bir büyük teori olduğunu kabul ettikten sonra doğrulanmadığını da söyleyerek büyük teorilere gerek kalmadığını, bunun da aslında iyi bir şey olduğunu söyledi. Aslında hakikaten bu konuşmanın esas konusu buydu. Yalnız şu var; bu büyük teori bir kere kurulmuş, 19. yüzyılın, 20. yüzyılın ortaya çıkarıldığı bütün bu büyük teori birikimini mikrolaşarak yaşatmak nasıl mümkün olacak, -yani bir geriye dönüş nasıl mümkün olacak- ve bunu moral idealerle, -çünkü moralden de bahsetti Seyfettin Gürsel- nasıl bağdaştırıyor? Gördüğüm kadarıyla, artık mikro teoriler zamanı geldi diyenler var, mesele ekoloji düşünce- rinde çok belirgin olarak görüyorum bunu. Amerika’da özellikle bazı akımlar var, bunların da çıkış noktası aslında tamamen liberal.

Aslında bunlar, bütün büyük teorilerin zamanın geçtiğini ve bunun iyi bir şey olduğunu, sadece küçük *issue* 'lara dayanarak yargılarda bulunmanın en insancıl yöntem olduğunu falan savunarak ortaya çıktılar aşağı yukarı 20 sene önce. Fakat bugün geldikleri noktaya bakıyorum da sonuçta kısmen biraz Marksizm'in bazı anahtarlarını, yöntemlerini, sonuçlarını da alarak kendileri pekâlâ büyük teori yapmaktalar. Şunu demek istiyorum: Büyük teoriden vazgeçmek ne kadar mümkün, ve vazgeçildiği zaman bunun moral sonuçları da dahil olmak üzere politik sonuçları gerçekten iyi mi? Bunu tartışmakta yarar var. Bazen, mesela küçük teorilerin yerini, büyük teorinin bıraktığı yeni bir din doldurabiliyor, bu din ne kadar iyi bir şey olabilir, onu tartışmakta yarar var.

İzleyici- Nail Satlıhan'a şunu sormak istiyorum, Marksizm'in politik yönlerinden az bahsedildi burada, iktisatçı olduğunuzdan mı, yoksa politik yönlerde Marks'ın başarısız olduğunun kabulünden mi kaynaklanıyor bu? Marx, kendi zamanına kadar olan felsefecilerin dünyayı tanımlamakla, yorumlamakla uğraştıklarını, kendisinin dünyayı değiştireceğini söylüyordu. Ama Nail Bey'in anlatımı Marks'ın dünyayı tanımlama düzeyindeki kanıtlarıdır, yani politik düzeyine girilmeden. Ayrıca diğer konuşmacı on tane maddelerin üç dört tanesi için "liberaller de zaten bunu kabul ediyor" dedi. Demek ki Marks'ın kanıtlandığı dediğimiz yönleri, sadece Marks'a dair değil. Hayatın kendisi, başka düşüncelerde de bunları ortaya koymuş. Şunu sormak istiyorum; Marx uygarlığın malı mıdır? Bundan sonra Marksizm'in savunucuları yalnızca komünist partiler mi olacaktır? Liberal hareketler de Marks'tan yararlanabilir mi?

S.G.- Tabii yararlanabilir.

İzleyici- Sosyal demokrat parti de Marksizmi savunabilir mi? Marksizm hâlâ tekel midir?

S.G.- Düşüm teleoloji meselesinde. Bence büyük teoriler esas olarak, öngörülerini doğrulandı- doğrulanmadı bir tarafa, toplumun tümünü açıklama iddiasında olan teorilerdir ki, bunu hepimiz kabul ediyoruz tanım olarak. Toplumun dinamiğinin bütünü açıklamaya kalkışmak demek, o dinamiğe müdahale etmek demek, yani o toplumu değiştirme iddiasında olmak demek ve o toplumun yerine geçecek toplumu da bir ölçüde öngörmek demektir. Bilimsel olarak da kanıtlanabilir mi bilmiyorum, ama bu iddiaların 20. yüzyılda yaşanan toplumsal facialarda, insanlık trajedilerinde bir payı olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, insiyaki olarak büyük teorilerden ürküyorum ve 21. yüzyıla büyük teorilerin bitmiş olacağı umuduyla girilmesinden yana-

yım. Yerine ne konacak derken moralizmden bahsettim, arkadaşımız bu din mi olacak acaba, dedi. Şimdi ben laik bir kişi olarak ve ateist birisi olarak büyük teori bitti dediğime ve moralinden bahsettiğime göre, ister istemez dine gidiyor insanın aklı. Bunun yerine dinin dışında, dünyevi bir moral koymakta büyük yarar görüyorum. Ben konuşmanın en başında dedim ki: Biz çeşitli teorileri inceledikten sonra Marks'a karar vermedik, önce moral olarak Marks'a karar verdik. Yaşadığımız toplumdaki adaletsizliklere, çelişkilere vs. karşı duyduğumuz duygusal tepkilerle, moral tepkilerle böyle bir tercihte bulunduk. Ama aynı tepkilerle başka insanlar başka tercihlerde de bulunmuş olabilirler, bu da gayet saygındır. Şimdi 21. yüzyılda adaletsizlik devam ettiğine göre, insanlığın trajedisi devam ettiğine göre buradan kaynaklanacak tepkileri bir başka moralde, politik bir moralde bulmamız mümkündür gibime geliyor. Dolayısıyla, Marks'ı ben hiçbir zaman küçümsemedim, tam aksine ömrümüzün önemli bir bölümü onu okumak, savunmak ve yorumlamakla geçti. Bugün ne kaldı elimizde diye bakıyoruz ve ben hâlâ Marks'ta açıklayıcı pek çok yön buluyorum geçmişle ilgili. Ama 21. yüzyıla ilgili açıklama gücünü giderek kaybettiği inancını taşıyorum. Bugün dünyada insanlığın karşı karşıya olduğu sorunlara "en adaletçi, en özgürlükçü çözüm nedir" tartışması daha önemlidir. Karşılıksız aşkları çözümleyecek bir teori olduğuna inanmıyorum, ama en azından öbür sorunlarımızı çözmeye yönelik pek çok teori gelişmektedir. Bu mikro teorilerden ve ampirik gözlemlerden, politika düzeyinde de birtakım çözümler üretmeye çalışıyoruz. Demokrasinin kuralları bu. Toplumlar bazen yanlış kararlar veriyorlar, yanlış seçimler yapıyorlar, yanlış anladıkları zaman belki yarın doğru seçimler yaparlar. Dünya böyle ilerliyor, söyleyeceğim bundan ibaret.

K.B.- Ben, Nail konuşmadan önce ayrılmak durumundayım, uçağa yetişmem gerekiyor. Teşekkürler, arkamdan konuşmayın!

N.S.- Ben Seyfettin'i dinledikten sonra, onun liberal olduğunu zannediyordum, meğerse sosyal demokratmış, bir etkileşim olabilir mi?

S.G.- Çelişki var mı Nail?

N.S.- Var, çünkü sosyal demokrasi işçi hareketinin bir kolu, ama liberalizm "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" dediği ölçüde...

S.G.- Şimdi sen polemik yapma da cevap ver.

N.S.- Liberalizmin temel maksimi "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" değil midir? Şimdi on önermeli bir katalogda çürüterek pek az şey bulduğu için kendince bazı örtüşmelerden bahsetti. Ben şunu dedim: Marksizm'in başka teorilerle örtüştüğü alanlar vardır. Dolayısıyla, başka te-

orilerin söylediği şeyleri Marksizm de söylemiş olabilir. Bu genel olarak, ilke olarak doğrudur, ama benim sıraladığım maddeler açısından, aslında liberalizmle Marksizm aynı şeyleri söylemiyorlar, yani ben o ayrıntıya girmedim Seyfettin konuşurken. Rekabet örneğin, liberalizmin ve liberalizmin etkisindeki neoklasik iktisat teorisinin öngördüğü, kavramlaştırdığı rekabetle Marksizm'in rekabeti bambaşka bir şey. Neoklasik iktisatta, firmalar fiyatı kabullenirler. Marksizm'de öyle değildir; rekabet beraberinde, firmaların büyümesi, küçüklerin iflasi, piyasayı ve rekabeti terk etmesi sonucunu doğurduğu için rekabet, bir fiyat saptama rekabetidir, fiyatı kabullenme değil. Liberalizmin kavramlaştırdığı, bize mümkün olan dünyaların en iyisini getiren rekabet ile Marksizm'deki yıkıcı, vahşi ve sonuçları açısından yalnız rekabetin taşıyıcıları olan sermayeciler için değil, geniş halk kitleleri için de şizlik, bunalım vs. getiren rekabet bambaşka şeyler. Şimdi Seyfettin'in söylediği bir şeye katılıyorum; biz hepimiz ahlaki bir tercih yaptık önce, sonra Marksist olduk, çünkü Marksizm sosyalizm içindir, sosyalizm Marksizm için değildir. Yani biz önce sosyalist olduk, sonra bizim sosyalist pratik faaliyetimize daha iyi ışık tutacağını düşündüğümüz için Marksist olduk. Şimdi Marksizm'den vazgeçebiliriz, örneğin anarşist olabiliriz. O zaman bizim başlangıçtaki ahlaki tercihimiz, etik tercihimiz değişmemiş olur; biz gene sınıfsız, sömürsüz, devletsiz, baskısız bir toplum özlüyoruz demektir, ama Marksistlerden farklı olarak devleti hemen ortadan kaldırmayı öneriyoruzdur. Marksistler ise bildiğiniz gibi, devletin bir toplumsal kurum olarak yıkılamayacağını, körelmesini beklemek gerektiğini, ancak körelebileceğini söylerler ve önünde sonunda nihai olarak devletten kurtulmanın yolunun da bu olduğunu söylerler. Şimdi ahlaki tercih aynı, fakat devletten kurtulmaya götürecek yol için farklı öneriler. Ama biz liberalizmi benimserseniz, başlangıçta bizi Marksizm'e götüren ahlaki tercihimizi değiştirmiş oluruz. Bunu da iyice saptamak gerekir, çünkü liberalizm, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler,” değilse nedir? “Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir,” değilse nedir?

S.G.- Eee, tabii bunlar değildir. Adam Smith'e, 18. yüzyıla gittin, kusura bakma. 21. yüzyıla girmekten bahsediyoruz, sen 18. yüzyıl düsturuyla bana cevap vermeye çalışıyorsun.

N.S.- Bence bugün de bu düstur geçerlidir, yani “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.” Özel mülkiyet nedir? Private; etimolojik olarak zaten yoksun bırakmaktan gelir. O bakımdan ben Marksizm'in liberalizmden alacağı bir şey görmüyorum açıkçası. Teşekkür ederim.

S.G.- Ama bu dünyayı değiştirme var mıdır?

Devrimci Marksizm

N. S.- Öyle bir tekel yok.

S.G.- Marks'ta var.

N.S.- Vardır tabii, ahlaki bir tercih vardır en başta.

S.G.- Ama bu dünyayı değiştirme meselesi, ahlaktan mı ibaret, yoksa bilimsel kaynaklı mı?

N.S.- Buna bir bilimsel temel oluşturmuş adam, iyi yapmış bence.

S.G.- Ben kötü yapmış demiyorum. Dünyayı bilimsel teorilerle değiştirmeye kalkmanın bilimsel trajedileri de var. Peki, çok teşekkür ederiz. Sizleri uzun süre burada tuttuk. Teşekkürler.